
Kimmo Nuotio (toim.)

Oikeusteoreettisia katkelmia

Julkaisuvaliokunta

Raimo Lahti, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 603 567

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-208-8

Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2003

Sisällys

Esipuhe	7
---------------	---

Tapio Määttä

Kyösti Haataja – sosiaalireformistinen käsitelainopin varhais- kriitikko ja taloushistoriallisen oikeustutkimuksen uranuurtaja	11
---	----

Aulis Aarnio

Alf Ross ja realistinen oikeustiede	55
---	----

Eerik Lagerspetz

G. H. von Wright ja käytännöllinen järki	77
--	----

Kaarlo Tuori

Kaarle Makkonen ja suomalainen hallinto-oikeus	111
--	-----

Kimmo Nuotio

Valikoivia huomioita Aulis Aarnion analyttisestä hermeneutiikasta	143
--	-----

Kirjoittajat	178
--------------------	-----

G. H. von Wright ja käytännöllinen järki

G. H. von Wright on epäilemättä kaikista suomalaisista filosofiista se, jonka vaikutus oikeusteoriaan on ollut kauaskantoisin, sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Hänen ajattelunsa on tehokkaasti ylittänyt sekä kieli- että koulukuntarajat. von Wrightin vaikutus suomalaiseen oikeusteoriaan on ollut huomattava ainakin 70-luvun alusta lähtien. Tämän aikakauden suomalaisista oikeusteoreetikoista tunnetuin, *Aulis Aarnio*, on monessa suhteessa von Wrightin oppilas. Jäljempänä tarkasteltavaa ideaa praktisista päätteilyistä ovat töissään soveltaneet esimerkiksi *Hannu Tolonen*, *Kauko Wikström* ja *Antti Kivivuori*. Siksi on kiinnostavaa, että oikeastaan yksikään von Wrightin töistä ei nimenomaisesti liity vain oikeusteoriaan tai oikeusfilosofiaan. Vaikka von Wrightin tutkimukset liittyvät kiinteästi myös moraalifilosofiaan ja etiikkaan, yksikään hänen päätöistään ei liioin ole yksiselitteisesti moraalifilosofinen. Toisaalta hän on suurimmassa osassa tuotantonsa suuntautunut nimenomaan kysymyksiin, jotka liittyvät pitämiseen, normatiivisuuteen ja käytännöllisen järjen vaatimuksiin. von Wrightin kirjoituksissa käytännöllisen järjen alueeseen kuuluvia kysymyksiä on aina tarkasteltu kokonaisuutena. Tällaiset tarkastelut ovat väistämättä myös oikeusfilosofisesti relevantteja.

Tässä esityksessä pyrin keskittymään kahteen von Wrightin laajassa tuotannossa keskeiseen aspektiin: hänen näkemyksiinsä *normien luonteesta*, ja hänen käsitykseensä *praktisista päättelyistä*. Yritän esittää tulkinnan siitä, miten nämä teemat liittyvät yhteen, ja miten ne kytkeytyvät oikeusfilosofiseen traditioon. Tulen tarkasteluissani nojautumaan erityisesti von Wrightin kolmeen keskeiseen englanninkieliseen teokseen (*Norm and Action; The Varieties of Goodness; Explanation and Understanding*) ja niiden aihepiireihin liittyviin artikkeleihin. Tilan puutteen vuoksi jätän tarkastelun ulkopuolelle sekä hänen loogiset tuloksensa että kulttuurifilosofis-kriittiset tutkielmansa. Lukijan kannalta tämä on tietysti huomattava rajoitus; edelliset

ovat suurelta osin luoneet von Wrightin maailmanmaineen tutkijana, jälkimmäiset taas nostaneet hänet pohjoismaisen suuren yleisön tietoisuuteen yhtenä aikamme johtavana kulttuuri- ja yhteiskuntakriitikkona.

Sananen von Wrightin historiallisista vaikutteista ja edeltäjistä. Etiikassa hän on itse nimennyt häneen vaikuttaneiksi ajattelijoina mm. *Aristoteleen*, *Kantin*, *Mooren* ja *Schelerin*. Hänen oikeusteoriassaan näkyy selvästi klassisen positivismin, *Hans Kelsenin* ja skandinaavisen realismin vaikutus – luonnonoikeudesta tai Kelsenin jälkeisestä positivismista hän ei juurikaan näytä olleen kiinnostunut. Suuria vaikuttajia koko hänen ajattelunsa takana ovat tietysti olleet looginen empirismi, *Ludwig Wittgenstein* (jonka oppituolin hän peri Cambridgessa) ja Wittgensteinin myöhäisfilosofiasta periytyvä kielifilosofinen tarkastelutapa, jonka hän on erityisellä ja luovalla tavalla yhdistänyt niin loogisen empirismin eksaktiusvaatimuksiin kuin laajempiin kulttuurifilosofisiin pohdiskeluihin.

Praktiset päättelyt ja käytännöllisen järjen luonne

Aristoteelinen idea *praktisista* (käytännöllisistä) päättelyistä ja *praktisista välttämättömyyksistä* kulkee punaisena lankana läpi von Wrightin tuotannon 1960-luvun alusta lähtien. Hän esittää suuren joukon erilaisia päättely- ja argumentaatiomalleja, joita yhdistävät seuraavat seikat: ensimmäinen premissi viittaa niissä aina *tavoitteeseen tai päämäärään*, toinen premissi esittää päämäärän saavuttamista koskevan *tavoite–keino-suhteen*, tai tällaiseen suhteeseen liittyvän uskomuksen, johtopäätös viittaa päämäärän saavuttamiseen johtavan *teon* suorittamiseen. *Praktinen välttämättömyys* on se erityinen välttämättömyys, joka liittyy tällaiseen johtopäätökseen. Tällaisilla päätelmillä on von Wrightin näkemyksissä (ainakin) kolme roolia. Ensimmäkin, ensimmäisen persoonan muodossa ne kuvaavat tekojen suorittamiseen liittyvää päättelyä; niiden olennainen merkitys on tällöin nähdäkseni siinä, että ne *ilmaisevat tekojen intentionaalista luonnetta*. Toiseksi, kolmannen persoonan muodossa ne kuvaavat skemaattisesti sitä tapaa, jolla me kaikki – päätöksiä tekevät tuomarit ja empiiristä tutkimusta tekevät oikeustieteilijät mukaan lukien – *selitämme ja ennustamme* muiden tekoja. Kolmanneksi, yleistetyssä muodossa praktiset päätelmät, joiden johtopäätös on *pitämislause*, kuvaavat *oikeus- ja moraalinormien perustaa, ratio legistä*. Praktisen päättelyn idea yhdistää näin von Wrightin kypsän ajattelun kolme keskeistä teemaa. Lopputuloksena on, monista yksityiskohtien muutoksista ja eri suun-

tiin viittaavista pohdinnoista huolimatta, hyvin yhtenäinen näkemys¹. Sitä luonnehtivat nähdäkseni seuraavat ajatukset. Käytännöllinen järki, jonka alaan moraali, laki ja intressien ohjaama toiminta kuuluvat, ja jonka aktiviteettia ja tuloksia ihmistieteet (ml. oikeustiede) pyrkivät kuvaamaan, on yhtenäinen kokonaisuus. Se on perusluonteeltaan teleologinen eli tavoitteellinen, ja praktisen päättelyn mallit pyrkivät kuvaamaan tämän tavoitteellisuuden täsmällisen luonteen. Tämä tavoitteellinen näkemys käytännöllisestä järjestä liittyy lopulta tietynlaiseen ihmiskuvaan, joka korostaa tavoitteellisuutta sekä luonnonlakien että sääntöjen kustannuksella.

Praktisen päättelyn kolme perusmallia voidaan esittää seuraavina skeemoina:

(PP1) (1) Aion saavuttaa *E*:n.
 (2) Ellen tee *A*, en saavuta *E*:tä
 Siis: (3) Teen *A*.

(PP2) (1) *a* aikoo saavuttaa *E*:n.
 (2) *a* uskoo, että ellei hän tee *A*, hän ei saavuta *E*:tä
 Siis: (3) *a* tekee *A*.

(PP3) (1) Tavoite on *E*.
 (2) *E* voidaan saavuttaa vain jos tehdään *A*.
 Siis: (3) Pitää tehdä *A*.

Eri yhteyksissä von Wright tarkastelee lukuisia skeemojen (PP1)–(PP3) variaatioita. Jätän nämä – sinänsä tärkeät – variaatiot tässä huomiotta². Nämä kolme perusmallia nähdäkseni tavoittavat olennaisen, joten tarkastelen niitä hieman yksityiskohtaisemmin.

Ensinnäkin, mitä erityistä liittyy ensimmäisen persoonan päättelyyn (PP1)? Siihen näyttää liittyvän von Wrightin sanojen mukaan ”eräänlainen looginen

¹ Nähdäkseni juuri kukaan kuluneen vuosisadan merkittävistä filosofiista ei ole pyrkinyt esittämään yhtä kattavaa näkemystä käytännöllisestä järjestä kuin von Wright. Ehkä ainoat, joiden voidaan sanoa pyrkineen jossakin määrin vastaavan kokonaiskuvan muodostamiseen, ovat guatemalalais-yhdysvaltalainen filosofi Hector-Neri Castañeda (1975) ja tšekkiläis-italialainen oikeusteoreetikko Ota Weinberger (1998). Ks. kirjallisuusluettelo.

² Nämä variaatiot liittyvät esim. siihen, johtavatko päättelyt tekoon vai sen yrittämiseen, aika-aspektin mukaan ottamiseen, siihen mahdollisuuteen, että toimija ennen tekoon ryhtymistä muuttaa mielensä, ja toimijan kykyyn ja mahdollisuuteen todella tehdä aiottu teko (EU, s. 103–107). Lukija huomaa helposti, että nämä lisäykset voivat päättelyiden loogisen sitovuuden kannalta olla hyvin tärkeitä. Jätän ne kuitenkin huomiotta, koska ne eivät vaikuta itse perusproblematiikkaan.

sitovuus”. Henkilö, joka hyväksyy lauseet (1) ja (2), näyttää olevan sidottu hyväksymään (3):n pelkästään lauseiden muodon ja niiden sisältämien ilmausten merkityksen vuoksi. (PP1) ja (PP2) eivät kuitenkaan yllä esitetyissä muodoissa ole päteviä missään yleisesti käytetyssä päättelyjärjestelmässä. Ovatko ne siis enthymemaattisia, ts. epätäydellisiä sitovia päättelyjä? Miten niitä pitäisi täydentää? Teoksessaan *Hyvän muunnelmat* von Wright esittää, että ”käytännölliset syllogismit ovat omanlaisiaan loogisesti päteviä argumentteja. Niiden hyväksyminen merkitsee itse asiassa logiikan alueen laajentamista” (s. 206).

Edelleen, von Wright sanoo ensimmäisen persoonan päättelyn ”johtavan tekoon” (P 177; HM, 268). Johtopäätös (3) ei siis tämän mukaan ilmaise propositiota. Sen sisältö ei ole ensimmäisen persoonan väite siitä mitä tulen tekemään. Mutta miten looginen argumentti *voi* johtaa tekoon? Miten teko – havaittavassa maailmassa esiintyvä kontingentti tapahtuma, jolla on (myös) fysikaalinen aspekti – voi loogisesti seurata jostakin argumentista? Voimme sanoa, että jonkin tapahtuman *kuvaus* voi loogisesti tai käsitteellisesti seurata toisesta – esimerkiksi jonkin tapahtuman kuvaaminen ”ukkosenjyrähdysenä” on käsitteellis-loogisessa suhteessa ”salamaniskuksi” kuvattuun tapahtumaan. Voimme myös sanoa, että johtopäätöksen kuvaama *tapahtuma* on kausaalisessa suhteessa toisiin tapahtumiin, esimerkiksi teko voisi olla tiettyjen mentaalisten tapahtumien aiheuttama. Mutta miten kuvausten ja tapahtuman välinen suhde voi olla looginen?

Tämä ongelma juontuu itse asiassa Aristoteleelta, joka ensimmäisenä käsittelee ideaa praktisista päättelyistä (teoksissaan *De motu animalium*, *De anima*, *Nikomakhoksen etiikka*). Aristoteles esitti, että praktisen päättelyn johtopäätös on teko. Useimmat praktisista päättelyistä kirjoittaneet ovat päätyneet hylkäämään Aristoteleen näkemyksen ongelmallisena. *Max Black* ilmaisee yleisen kritiikin eräässä äreässä kommentissaan. Se, että ei-kielellisen teon tekemisen sanotaan olevan ”loogisessa riippuvuussuhteessa” jostakin, kuulostaa hänestä ”yhtä oudolta kuin että sanottaisiin apinan riippuvan propositioissa”. Aristoteellisen näkemyksen yksityiskohtainen arviointi vaatisi tekojen ja propositioiden ontologian ja päättelyn teorian tarkempaa kehittelyä. En ryhdy siihen tässä; totean vain, että näkemys on ongelmallinen. Silti von Wright näyttäisi olevan jossakin suhteessa oikeassa. (PP1):n, sen enempää kuin (PP2):n premissien ja johtopäätöksen välinen suhde ei ainakaan heijasta syysuhdetta. Mikä on siis tämä erityinen suhde premissien ja johtopäätöksen välillä? Meillä on kaksi yhteen kytkeytynyttä ongelmaa: johtopäätöksen luonne ja premissien ja johtopäätöksen välisen suhteen luonne. Keskityn tässä jälkimmäiseen.

Seuraava lisäpremissi tekee premissien ja johtopäätösten suhteen yksiselitteisesti sitovaksi niin (PP1):ssä kuin (PP2):ssakin:

(PR) Jokaisesta toimijasta x pätee: jos x aikoo saavuttaa jonkin tavoitteen ja uskoo, että tavoitetta ei voi saavuttaa tekemättä tiettyä tekoa, x tekee tämän teon.

(PP2):n kohdalla (PR):n looginen rooli on ilmeinen. (PP1):ssä se on hieman monimutkaisempi. Premissithän eivät suoraan sano, että uskon premissin (2). Olen eräässä nuoruudentyössäni³ ehdottanut, että (PP1):n premissien ja johtopäätöksen välinen ”erityinen looginen suhde” liittyy kielenkäyttöön: henkilö, joka *sanoo* premissit (1) ja (2), ei voi lisätä: ”En kuitenkaan tee A ” syyllistymättä *pragmaattiseen*, kielenkäytöstä seuraavaan ristiriitaan. (Tämä muistuttaisi hieman kuuluisaa Mooren paradoksia. Jos sanon: ”Ulkona sataa, mutta minä en usko sitä”, näytän sanovan jotakin ristiriitaista. Sen sijaan lause ”Ulkona sataa, mutta Eerik Lagerspetz ei usko sitä” jonkun muun henkilön sanomana on ongelmaton, vaikka ”minä” ja ”Eerik Lagerspetz” viittaisivat samaan henkilöön, joten lauseiden totuusehdot näyttäisivät olevan samat.) Vaikka tämä ehdotukseni ehkä oli jossakin mielessä oikeilla jäljillä, se jätti kuitenkin jotakin olennaista pois. Käsittääkseni ensimmäisen persoonan näkökulmaan liittyviä erikoispiirteitä ei voi palauttaa vain kielenkäyttöön liittyviin seikkoihin. Palaamme tähän kohta. Voimme kuitenkin todeta: siitä, että sanon ”Ellen tee A , en saavuta E :tä”, voidaan normaalisti päätellä, että (PP2):n sisältämä uskomuspremissi on minun kohdallani tosi. Samaa voidaan sanoa aikomuspremissistä (1). Näin PR-tyyppinen yleistys tekee premissien ja johtopäätöksen suhteen eksplisiittisesti sitovaksi myös ensimmäisen persoonan päättelyssä.

(PR) on ihmisiä tai yleisemmin toimijoita koskeva yleistys. von Wright sanoo, mielestäni perustellusti, että (PR) ei, muodostaan huolimatta, kuitenkaan ole mikään tieteellisille selityksille tyypillinen yleinen laki. Ei esimerkiksi olisi mielekäästä yrittää testata sitä tilastollisesti; se ei liioin tarvitse tuekseen mitään tieteellisen psykologian teoriaa. Päättelyiden (PP1) ja (PP2) intuitiivinen pätevyys ei tule sen ilmeisemmäksi, vaikka lisäisimme niihin (PR)-tyyppisen yleistyksen. Premissien ja johtopäätösten välinen looginen suhde näyttää seuraavan suoraan ilmausten ”aikoa”, ”uskoa” ja ”tehdä” merkityksestä (EU, luku 3). Tässä mielessä von Wright on varmasti oikeassa

³ Lagerspetz (1980).

sanoessaan, että arkielämässä ja myös ihmisten tavoitteellisen toiminnan tieteellisessä tutkimuksessa käyttämämme tavoite–keino–selitykset eivät ole samantyyppisiä kuin luonnonlakeihin perustuvat selitykset.

Minkälainen yleistys (PR) sitten on? von Wright – ainakin eräässä vaiheessa – näyttää kannattaneen näkemystä, jonka mukaan (PR) on eräänlainen *semanttinen sääntö* tai merkityspostulaatti. Tämän mukaan se sanoo jotakin ilmausten ”aikoa”, ”uskoa” ja ”tehdä” välisistä käsitteellisistä suhteista. Jos näin on, (PP2) on pätevä päättely siinä esiintyvien ilmausten merkitysten perusteella. Ainakin kaksi muuta mahdollisuutta on, joskaan niiden väliset erot eivät ole aivan ilmeisiä.

David Humen filosofian hengessä voisi väittää, että (PR) on kaikesta huolimatta eräänlainen empiirinen yleistys, joskaan ei tieteellinen laki tai empiirisiin havaintoihin perustuva tulos. Se kuvaa, kuten induktioperiaate Humen näkemyksen mukaan, eräänlaisen ”tavan” tai ”mielen totumuksen”. Se on niin triviaali, ilmeinen ja elämämme kannalta perustava, että emme tule sitä juuri pohtineeksi, mutta periaatteessa se voisi olla epätosi. Verrattakoon (PR):ää vaikka seuraavaan yleistykseen: ”Ihmiset käyttävät väitelauseita ajatustensa ilmaisemiseen.” Se, että väitelauseilla ilmaistaan ajatuksia, on tietysti käsitteellinen totuus. Mutta se, että ihmisillä on käytössään kieli, jolla he ilmaisevat mm. ajatuksiaan, on empiirinen seikka. Kielen olemassaolo ei ole ihmisyyden määrittelevä piirre, eivätkä kaikki ihmiset (esimerkiksi pienet lapset) kykene käyttämään väitelauseita ajatustensa ilmaisemiseen. Näin lause ”Ihmiset käyttävät väitelauseita ajatustensa ilmaisemiseen” on kontingentisti tosi empiirinen yleistys. Mutta sen totuutta ei tarvitse testata tilastollisesti, se ei seuraa mistään yleisestä teoriasta, eikä se, toisin kuin vaikkapa vetovoimalaki, ole kenenkään keksimä. Se on yleinen ja ilmeinen ihmistä koskeva fakta, jolla voisi olla informaatioarvoa vain vieraan taivaankappaleen asukkaille. Humelainen tulkinta (PR):sta voisi olla, että se samalla tavoin ilmaisee erään yleisen ja perustavan empiirisen tosiasian: ihmiset ovat tavoite–keino–harkintaan kykeneviä olentoja. Tämä tosiasia voitaisiin periaatteessa selittää naturalistisesti. On helppo ymmärtää, miksi evoluutio on suosinut tällaiseen harkintaan kykeneviä olentoja.

Kolmas mahdollinen (PR)-lisäpremissin tulkinta voitaisiin perustaa Kantin näkemykseen. Sen mukaan (PR) ilmaisee yleisen *rationaalisuusperiaatteen*. (PR)-tyyppistä yleistystä voidaan käyttää perustelemaan tietyn teon tekemistä tietyssä tilanteessa, itselle tai toisille. Sitä voidaan käyttää myös rationaalisten olentojen toiminnan selittämiseen tai ennustamiseen. Mutta sitä, miksi toiminnassamme noudatamme (PR)-tyyppistä periaatetta, ei enää

voi perustella viittaamalla johonkin syvempään periaatteeseen. Emme voi järkevästi kysyä: ”Mutta miksi minun pitäisi käyttää juuri sellaisia keinoja, joilla uskon saavuttavani tavoitteeni?” Jotta voisimme perustella jonkin määrätyn teon, tai yleisemmin, jonkin tavoitteita ja keinoja koskevan määrätyn teknisen normin, (PR) on jo oletettava paikkansapitäväksi. Teot ja toiminta-ohjeet ovat rationaalisia tai ei-rationaalisia suhteessa (PR)-periaatteeseen. Tässä mielessä (PR) – tai pikemminkin se normatiivinen versio: ”...x:n *pitää* tehdä tietty teko” ilmaisee kategorisen imperatiivin, jonka pätevyys ei perustu muuhun kuin rationaalisuuden luonteeseen. Kyseessä ei tietenkään ole Kantin kuuluisa eettinen kategorinen imperatiivi, vaan sen lähisukulainen, *välineellisen käytännöllisen järjen kategorinen imperatiivi*. Yhteistä molemmille imperatiiveille on, että niiden pätevyys ei edellytä jotakin niistä riippumatonta tavoitetta tai periaatetta. Ne ovat transsendentaaleja siinä mielessä, että jokaisen määrätyn praktisen tai moraalisen periaatteen pätevyys jo edellyttää niiden pätevyyttä.

Humelainen ja kantilainen tulkinta ovat eräässä suhteessa parempia kuin semanttinen tulkinta. Näyttäisi olevan niin, että (PR):lle voidaan löytää vastaesimerkkejä. von Wright itse esittää seuraavan: oletetaan, että toimija *a* aikoo murhata maansa presidentin, koska hän vakaasti uskoo sen olevan välttämätöntä jonkin poliittisen tavoitteen kannalta. Suunnitellulla hetkellä hän astuu presidentin eteen ja kohottaa aseensa – mutta ei äkkiä kykenekään vetämään liipaisimesta. Esimerkin mukaan *a* ei äkkiä luopunut poliittisesta tavoitteestaan, ei liioin päätenyt uskomukseen, jonka mukaan presidentin murhaaminen on välttämätöntä; hän ei vain pysty aikomaansa tekoa tekemään (EU, s. 116–7). Tämä on dramaattinen esimerkki siitä, mitä filosofiassa perinteessä on Aristoteleesta lähtien kutsuttu *akrasiaksi* eli heikkotahtoisuudeksi. Olettamuksen mukaan (PP2):n premissit (1)–(2) ovat kyllä esimerkissä voimassa, mutta johtopäätös (3) ei seuraakaan. Siis (PR) ei ole poikkeuksetta tosi, joten se ei voi ilmaista premissien ja johtopäätöksen välillä vallitsevaa käsitteellistä suhdetta. Humelaisen tulkinnan mukaan se ilmaisee empiirisen yleistyksen, ”tavan”, jota voidaan olla myös noudattamatta. Kantilaisen näkemyksen mukaan se ilmaisee rationaalisuusperiaatteen, joka sitoo kyllä kaikkia rationaalisia olentoja – mutta ihmiset eivät ole aina rationaalisia. Nämä tulkinnat siis edellyttävät, että (PR)-tyyppinen yleisyys on päättelyissä implisiittisenä.

Nähdäkseni kantilainen tulkinta on sikäli parempi, että se tekee ymmärrettäväksi von Wrightin huomaaman ensimmäisen ja kolmannen persoonan päättelyiden välisen eron. Asiaa havainnollistaa seuraava. Jos kolmannen persoo-

nan päättelyssä (PP2) ilmausten "a" ja "hän" paikalle sijoitettaisiin ilmaus "minä", saataisiin (välttämättömin muunnoksin) (PP1). Näyttäisi siis, että kolmannen persoonan päättely on yleisempi, ja minämuotoinen (PP1) sen erikoistapaus. Näin ei kuitenkaan ole. Näemme sen, kun tarkastelemme päättelyiden *käyttöä*. Kuten sanoin, kolmannen persoonan päättelyn keskeinen tehtävä on tekojen selittäminen ja ennustaminen – arkisessa, oikeudellisessa tai tieteellisessä mielessä. Näin ei kuitenkaan ole ensimmäisen persoonan päättelyn kohdalla. En käytä (PP1)-tyyppisiä päättelyjä saadakseni uutta tietoa omasta itsestäni ja toimintani motiiveista. Ennen kaikkea, *en käytä niitä ennustamaan omia tulevia tekojani*. En voi normaalisti järkeillä seuraavaan tapaan: kun tutkiskelen mieltäni, huomaan, että tavoitteeni on saavuttaa *E*. Uskon näköjään, että *E*:n saavuttamiseksi minun on tehtävä *A*. Niinpä voin päätellä, että tulen kohta tekemään *A:n*. Todellisuudessa (PP1):n johtopäätös ei ole ensimmäisen persoonan ennustava väite – toisin kuin vaikkapa: "Tulen laivamatkalla voimaan pahoin." En ylimalkaan voi suhtautua omiin *tekoihini* ilmiöinä, joiden esiintymistä voisin ennustaa tekemällä päätelmiä omista tavoitteistani ja uskomuksistani. Suhteeni *omiin* tekoihini on olennaisesti erilainen kuin jonkun muun tekoihin, ja (PP1):n ja (PP2):n erilaisuus heijastaa tätä eroa. Jos suhteeni omiin tekoihini olisi ulkopuolisen tarkkailijan suhde, olisi pääteltävä, että kysymys ei ole varsinaisesti minun teoistani vaan ei-rationaalisista prosesseista (kuten pahoinvointikohtaus), jotka jotenkin vain tapahtuisivat minulle ja joista voisin tehdä ennusteita tai kuvailevia johtopäätöksiä (EU, s. 130). Haluni ja taipumukseni voivat kyllä olla tosiasioita, jotka voin jossakin mielessä todeta (esimerkiksi psykoterapiassa). Mutta aikomukseni ja päämääräni eivät ole niiden determinoimia; ne ovat jotakin, jota olen päättänyt valita ja joista olen vastuussa. Päätöksentekoprosessi ei ole minua koskevien tosiasioiden rekisteröimistä ja johtopäätösten vetämistä näistä tosiasioista.

Tarkastellessani jotakin toista toimijaa voin yrittää ottaa huomioon sen seikan, että hän ei ehkä olekaan toiminnassaan rationaalinen. Se, noudattaa-ko hän toiminnassaan ja uskomustensa muodostamisessa rationaalisuuden vaatimuksia, on empiirinen seikka. Minulla voi esimerkiksi olla salamurhaa suunnittelevaa toimijaa koskevaa psykologista erityistietoa, jonka perusteella voin arvella, että hän ei, vakaasta aikomuksestaan huolimatta, tule saattamaan murhasuunnitelmaansa päätökseen. Kuultuani murhayrityksen epäonnistumisesta voin oikeutetusti todeta: "No, tuntien miehen, sen saattoi arvatakin." Olen tietysti itse yksi empiirisesti kuvattava toimija muiden joukossa. Saatan olla omissa toimissani yhtä heikkotahtoinen kuin salamurhaja omissaan, ja muut saattavat samalla tavoin olla selvillä heikkoudestani.

Mutta en voi itse, asettaessani tavoitteitani ja suunnitellessani tulevia toimiani, lähteä siitä, että en luultavasti tosipaikan tullen kuitenkaan ole rationaalinen. Kantilaisessa hengessä voimme sanoa, että (PR)-tyyppisen periaatteen hyväksyminen on (eräs) käytännöllisen järjen postulaatti, välttämätön edellytys sille, että yleensä hahmotan itseni tavoitteellisena toimijana. Tässä mielessä (PP1)-tyyppiset päättelyt ovat, von Wrightin sanoin, aina ”minulle päteviä” (EU, s. 130).

Praktiset päättelyt ja ihmistieteet

Kuten sanottu, (PP2)-tyyppistä päättelymallia voidaan von Wrightin mukaan käyttää esittämään sitä tapaa, jolla ihmistieteissä (oikeustiede mukaan lukien) selitämme ihmisten toimintaa. Ja kuten olemme nähneet, tämä ei ole mikään luonnontieteissä käytetyn peittävän lain mallin erikoistapaus, koska päättelyyn liittyvä yleistys (PR) on tavallaan redundantti, eikä missään tapauksessa tieteellinen laki. von Wright puolustaa kahta tieteenfilosofista teesiä. Ensinnäkin, (PP2)-tyyppinen skeema selventää nimenomaan *hermeneuttisen* ihmistieteellisen tradition klassista perusideaa, ajatusta, jonka mukaan ihmisten toiminnan tieteellisessä tarkastelussa, on kysymys pikemminkin *ymmärtämisestä* kuin selittämisestä. Vastoin empiristisessä tieteenfilosofiassa esitettyä ajatusta, tämä ymmärtäminen ei ole millään tavoin mystinen asia. Sen luonne ja ehdot voidaan esittää varsin selvästi. Voimme sanoa, että ihmistieteille tyypillinen kolmannen persoonan selitys on jonkun määrätyn toimijan (vaikkapa lainsäätäjän) ensimmäisen persoonan käytännöllisen päättelyn rekonstruktio. Tässä yhteydessä (TFKP; EU, s. 2) von Wright puhuu tieteen kahdesta traditiosta: aristoteelisesta ja galileilaisesta. Jälkimmäiselle on ominaista selittäminen yleisten lakien avulla, edelliselle selittäminen päämäärien ja funktioiden avulla. von Wrightin mukaan modernin tieteen kehitystä on luonnehtinut siirtyminen aristoteelisesta galileilaiseen tarkastelutapaan, aluksi fysiikassa, sittemmin biologiassa. Vaikka galileilainen tutkimusote on ollut tieteen kehitykselle ratkaiseva, sillä on rajansa. Yksinkertaistaen voimme sanoa, että aristoteelinen päämääriin vetoava selittäminen on luonteeltaan inhimillistävä – se olettaa, että luonnossa on tavoitteita samoin kuin ihmisen toiminnassa. Meidän on luonteavaa ajatella, että tämä on väärä lähtökohta lähestyttäessä fysikaalista luontoa. Se saattaa perimmältään olla myös väärä tapa kuvata biologista luontoa. Mutta kun tutkimuskohteena on ihminen itse, miksi ihmisen inhimillistäminen olisi virhe?

Toiseksi, (PP2):n esittämässä muodossa ymmärtäminen on von Wrightin mukaan yleisiin luonnonlakeihin perustuvan selittämisen aito vaihtoehto. Se tarjoaa ihmistieteille mallin, joka on yhtä keskeinen kuin peittävän lain malli (ns. *Hempel–Oppenheim-malli*) luonnontieteissä⁴ (EU, s. 27; TFKP, s. 20). En ryhdy arvioimaan von Wrightin ensimmäistä, olennaisesti tieteenhistoriallista teesiä. Toisen teesin kohdalla on huomattava, että peittävän lain mallin asema luonnontieteellisen selittämisen perusmallina on nykyään paljon vähemmän kiistaton kuin vuonna 1971, jolloin von Wrightin *Explanation and Understanding* ilmestyi. Ei esimerkiksi ole selvää, että hyväksyttävän kausaaliselityksen edellytyksenä olisi, että selitettävä ilmiön kuvaus voidaan jännöksettä johtaa yleisestä laista. Tästä riippumatta voimme kysyä, mikä (PP2)-tyyppisten skeemojen asema ihmistieteen käytännössä todella on. Onko sillä todella samantyyppinen asema kuin peittävän lain mallilla oletettiin olevan?

Selitysmallina praktinen päättely sisältää tärkeän rajoituksen. Se nimitäin edellyttää, että jotta johtopäätös seuraisi, toimijan on nähtävä tekonsa tavoitteiden kannalta *sekä välttämättömänä että riittävänä*. Jos teon *A* tekeminen ei olisi tavoitellun lopputuloksen *E* kannalta välttämätön, ts. jos toimija uskoisi, että jokin muu teko (*B*, *C*, jne) voisi myös johtaa lopputulokseen, jäisi selittämättä, miksi hän valitsi juuri teon *A*. Jos toimija ei pitäisi tekoaan – mahdollisesti yhdessä muiden tekojen kanssa – riittävänä, selitys olisi jälleen epätäydellinen, koska mikään ei takaa, että toimija ylimalkaan uskoisi voivansa saavuttaa *E*:n, tekipä hän teon *A* tai ei. Ainoastaan usko siihen, että teko on päämäärän kannalta sekä välttämätön että riittävä, tuottaa käytännöllisen välttämättömyyden suorittaa tuo teko.

Näillä vaatimuksilla on kaksi seurausta. Ensinnäkin, (PP1) ja (PP2) eivät tavoita tilannetta, jossa tietyn teon tekeminen tekee lopputuloksen saavuttamisen vain todennäköisemmäksi, ei varmaksi. Koska monet tekemme eivät perustu lopputuloksia koskevaan täydelliseen varmuuteen, niihin johtavat praktiset päättelyt jäävät von Wrightin mallien ulkopuolelle. (Tästä on Aris toteleen alkuperäisen mallin kohdalla jo huomauttanut *Sir David Ross* teoksessaan *The Foundations of Ethics*, s. 196–198)

Toinen vaatimusten seuraus on, että *kollektiivinen toiminta* jää myös mallien ulottumattomiin. Tarkastellaan tilanteita, joissa pyrimme tekemään jota-

⁴ Peittävän lain mallin eli Hempel–Oppenheim-mallin mukaan ilmiön esiintyminen selitetään johtamalla sen kuvaus edeltävistä alkuehdoista ja yleisestä laista, jonka erityistapaus se on. von Wright on myöhemmin ottanut etäisyyttä tähän aiempaan näkemykseensä (PP2):n asemasta.

kin yhdessä: kantamaan raskasta laatikkoa, toteuttamaan uuden opetussuunnitelman yliopistossa, kaatamaan diktatuurihallituksen lakoin ja mielenosoituksin. Näissä tilanteissa pyrimme tavoitteeseen, ja teemme tiettyjä tekoja, koska uskomme niiden palvelevan tavoitetta. Mutta laatikon kantamisessa kenenkään yksittäisen toimijan panos ei ole riittävä, vaikka jokaisen panos voi olla välttämätön ja kaikkien yhdessä riittävä; opetussuunnitelman toteuttamisessa kenenkään yksittäisen toimijan panos lopputulokseen ei ole välttämätön, vaikka tarpeeksi monien panos yhdessä olisi riittävä; diktatuurihallituksen kaatamisessa ei ehkä ole varmuutta, että mikään yhteinenkään ponnistus olisi riittävä, mutta tarpeeksi monen yhteinen ponnistus on varmasti ainakin välttämätön. Tällainen kollektiivinen toiminta – jota mm. *Raimo Tuomela* on, alun perin von Wrightin teoriaa lähtökohtanaan käyttäen, käsitellyt lukuisissa teoksissaan⁵ – on historiassa, yhteiskuntatieteissä ja oikeustieteissä keskeinen tutkimuskohde. Toimijat, joita pyrimme selittämään (tai ymmärtämään) ovat usein ryhmiä, organisaatioita, instituutioita tai muita kollektiiveja. Miten praktisen päättelyn malli soveltuu niiden tarkasteluun? On hyvin luontevaa sanoa, että ryhmät, organisaatiot ja instituutiot *tekevät* asioita, esimerkiksi säättävät lakeja, ostavat ja myyvät, tai harjoittavat määrättyä politiikkaa. Niillä voidaan melko luontevasti sanoa olevan myös tavoitteita. Mutta on jo huomattavasti ongelmallisempaa sanoa niiden aikovan tai uskovan jotakin, ja ajatus, että Nokia tai Suomen valtio *todellisuudessa* tekisivät (PP1)-tyyppisiä käytännöllisiä päättelyitä, tuntuu oudolta. Kun selitämme niiden toimintaa, *kenen* praktisen päättelyn rekonstruoimisesta silloin olisi kysymys? Kollektiivisten toimijoiden intentionaaliset kuvaukset näyttävät perustuvan tietynlaisiin abstraktioihin, idealisaatioihin tai fiktioihin.

Tarjotessaan (PP2)-tyyppistä skeemaa ihmistieteiden *keskeiseksi* välineeksi von Wright näyttää sitoutuvan tietynlaiseen metodologiseen individualismiin. Tämä ei itsessään ole ongelma. Jokin metodologisen individualismin versio voi hyvin olla puolustettavissa. Mutta metodologisen individualismin puolustajan velvollisuus on esittää näkemys siitä, miten ryhmien, organisaatioiden, instituutioiden ja muiden kollektiivien toimintaa voidaan tyydyttävästi kuvata individualistisista lähtökohdista käsin. Näillä huomioilla saattaa myös olla tiettyjä seurauksia von Wrightin normien teorialle, jota tarkastelemme seuraavaksi.

⁵ Ks. esim. Tuomela (1984).

Normien käsky- ja tahtoteoria

Praktisen eli käytännöllisen päättelyn kolmas versio (PP3) on toistaiseksi jäänyt tarkastelun ulkopuolelle. von Wrightin oikeusfilosofian kannalta se on kuitenkin perustava. Hänen oikeusfilosofiansa, ennen kaikkea normien yleinen teoria sellaisena kuin se on esitetty teoksessa *Norm and Action*, ja sen jälkeen ilmestyneissä ei-teknisissä artikkeleissa (OP; FNNS), perustuu olennaisesti samaan teleologiseen näkemykseen käytännöllisestä järjestä kuin hänen näkemyksensä teoista ja niiden selittämisestä. Sen mukaan normit saavat oikeutuksensa tavoitteista, joiden saavuttaminen edellyttää normien alaisten toimijoiden norminmukaista toimintaa, ja oikeusnormien kohdalla nämä ovat lainsäätäjän tavoitteita. Jos (PP3):n johtopäätös ("Pitää tehdä A") on oikeusnormi, premissit ilmaisevat sen, mistä oikeusteoreetikot käyttävät ilmausta *ratio legis*. von Wrightin teleologinen näkemys käytännöllisestä järjestä johtaa hänet hyväksymään oikeusteorian, joka on ollut laajalti kannatettu mutta myös kiistanalainen. Sen mukaan oikeusjärjestyksen sisältö määräytyy lainsäätäjän (tavoitteisiin suuntautuneesta) tahdosta, ja oikeusnormit ovat määrätyssä järjestyksessä annettuja, normialamaisille suunnattuja rangaistuksin vahvistettavissa olevia käskyjä. Moraalifilosofian alueella sama näkemys johtaa teoriaan, jonka mukaan moraalinormit saavat pätevyytensä moraalista tavoitteista.

Katsokaamme hieman tarkemmin tätä normien teoriaa. *Norm and Action* -teoksessa (luku 1) von Wright erottelee suuren joukon erilaisia normien tyyppejä. Normeja laajassa mielessä ovat *säännöt* (esimerkiksi pelien säännöt), *tekniset normit* ja *preskriptiot*. Niitä ovat lisäksi tavat, moraalisäännöt ja ideaalisäännöt (voisimme ehkä sanoa, erinomaisuuden standardit). Useimmat näistä normeista ovat "käskyjä" vain enintään vertauskuvallisessa mielessä. Suurin osa teoksesta käsittelee kuitenkin niitä normeja, joita von Wright nimittää preskriptioiksi. Näitä ovat lähinnä ja ensisijaisesti oikeusnormit. Niiden looginen rakenne koostuu *karakterisatiosta* (käsky, kielto tai lupa), *sisällöstä* (se mikä on käsketty, kielletty tai sallittu) ja *sovellettavuusehdoista*. Lisäksi jokaiseen normiin liittyy *normiauktoriteetti*, joka antaa normin, *normisubjektit* (-alamaiset), joille se osoitetaan, *norminantamisakti* ja normin noudattamatta jättämiseen liittyvä *sanktio*. von Wrightin mukaan nämä ovat preskriptionormien loogisia piirteitä.

Yleisesti, *preskriptionormi on siis ylemmyys- tai auktoriteettiasemassa olevan normisubjekteille osoittama kommunikaatio, jolla normin an-*

taja haluaa tehdä jotkin teot normisubjekteille tietyissä tilanteissa paikallisiksi, sallituiksi tai kielletyiksi, ja normin noudattamatta jättämisen rangaistavaksi. Normin antaja haluaa, että normisubjektit noudattaisivat normia, koska se on annettu, ja hän haluaa näiden noudattavan normia, koska sen noudattaminen palvelee jotakin normin antajan tavoitetta.

Viimeinen lause kytkee normiteorian yleiseen teleologiseen näkemykseen käytännöllisestä järjestä. Preskriptionormit (mukavuuden vuoksi puhun jäljempänä vain normeista, ellei sekaannuksen vaaraa ole) kytkeytyvät aina jonkun tavoitteisiin (NA, s. 118). Oikeusnormien tapauksessa tämä "joku" on lainsäätäjä. Oikeusnormien takana on siis lainsäätäjän tahto toteuttaa joi-takin tavoitteita kansalaisten toimintaan vaikuttamalla. Edellytetty praktinen päätelmä on hiukan monipolvisempi kuin yllä esitetyt. Lainsäätäjä pyrkii tavoitteeseen *E*, mutta hän ei kykene tuottamaan sitä itse; sen sijaan hän voi suorittaa normatiivisen teon (käskemisaktin), joka voi puolestaan saada normisubjektit tekemään vaaditut teot. Tämä edellyttää, että normisubjektit tulevat tietoisiksi lain sisällöstä ja omaksuvat sen toimintansa perustaksi, joko koska he hyväksyvät lainsäätäjän auktoriteetin, tai hyväksyvät normin takana olevan tavoitteen, tai sitten rangaistuksen pelosta (tai realistisemmin, hie-man kaikista näistä syistä).

On huomattava, että vaikka normien käskyteoria ja teoria lainsäätäjän tahdosta liittyvät luontevasti yhteen, ne ovat loogisesti erillisiä. Käskeminen tietysti edellyttää tahtoa. Mutta vaikka pitäisimme normeja käskemisaktien tuloksina, meidän ei tarvitse edellyttää "lainsäätäjän tahtoa" oikeusjärjestyksen takana, ellemme oleta, että samaan oikeusjärjestykseen kuuluvat normit ovat *yhden* käskijän tahdon ilmauksia. Esimerkiksi skandinaaviset realistit, kuten Olivecrona, puhuivat normeista imperatiiveina, mutta eivät oletaneet yhtä "käskevää tahtoa" niiden takana. Lienee myös mahdollista hyväksyä lainsäätäjän tahto normien lähteenä hyväksymättä käskyteoriaa, vaikka tämä on vähemmän ilmeistä. Näin ajatteleva voisi argumentoida, että lainsäädäntöaktit poikkeavat normaaleista käskyistä niin paljon, että niitä ei ole järkevää käsitellä yhdessä. Klassiset positivistit, kuten *Bentham* ja *Austin*, hyväksyivät sekä käsky- että tahtoteorian, jäljempänä tarkasteltavasta syystä.

Esimerkki normatiivisesta kielipelistä

von Wrightin näkemystä havainnollistaaksemme voimme ottaa yksinkertaisen esimerkin normatiivisesta kielipelistä: tieliikennemerkit⁶. Kun viranomaisen asettaa tienvarteen merkin, kyseessä on – tai voi olla – normatiivinen akti. Viranomaisen kommunikoi jotakin normisubjekteille eli liikenteessä liikkuville, vaikka kommunikaatio on epäpersoonallista eli sitä ei ole suunnattu kenellekään määrätyle toimijalle. Jotkin merkit, kuten tienviitat, vain informoivat, esittävät väitteitä. Useimmilla on kuitenkin normatiivinen luonne; merkin asettaminen asettaa normin, ja normi on voimassa niin kauan kuin merkki on paikallaan – joskin osa merkeistä vain muistuttaa riippumattomasti voimassa olevien normien olemassaolosta, kuten vaikkapa moottoritien merkki. Tietyn merkki voi ilmaista epätoden väitteen siinä mielessä, että kyseinen tietty on ehkä jo saatettu päätökseen, mutta kielletyn ajosuunnan merkki *konstituo*i sen seikan, että kyseiseen suuntaan ei saa ajaa. Katu on tietysti voitu määrätä yksisuuntaiseksi merkeistä riippumatta, mutta määräys ei ole tosiasiallisesti voimassa, ellei siitä ole mitenkään ilmoitettu.

Samalla esimerkki osoittaa, että vaikka normatiiviset ilmaukset eivät ehkä ole sanan normaalissa mielessä tosia tai epätosia, niillä on toisinaan hyvin täsmällinen merkitys. Merkin muoto yleensä ilmoittaa *karakterisaation*; kieltoimerkit ovat usein pyöreitä (esim. kielletty ajosuunta), luvat nelikulmaisia (esim. pysäköintialue), käskyt voivat olla erimuotoisia (esim. pakollinen pysähtyminen, yksisuuntainen katu). Jotkut merkit ilmaisevat normin voimassaolon lakkaamisen (esim. nopeusrajoitus päättyy). Merkin kuvio ilmoittaa normin *sisällön* (kävely kielletty, moottoriajoneuvolla ajo kielletty), lisäkilvet ilmaisevat *sovellettavuusehdot* (esim. ”ei koske huoltoajoa”, ”voimassa klo 16–23”). Merkeillä on tietysti aina nämä merkitykset sikäli, että ymmärrämme mitä ne meiltä vaativat – myös silloin kun näemme ne esimerkiksi lojumassa varaston lattialla. Ne kuitenkin voivat konstituoida normeja vain silloin, kun ne on asianmukaisesti asetettu paikalleen.

Asettaessaan merkkejä ja sen myötä luodessaan uusia normeja viranomaiset pyrkivät toteuttamaan tiettyjä yleisiä tavoitteita, erityisesti varmistamaan tieliikenteen turvallisuuden ja sujuvuuden. Päätös yksittäisen merkin asetta-

⁶ Esimerkki on omani, ei von Wrightin. Liikennemerkkien muodostama kielipeli muistuttaa kiinnostavalla tavalla esimerkiksi niitä hypoteettisia merkinantopelejä, joilla Wittgenstein havainnollistaa ideoitaan, ja joita Erik Stenius kehittää edelleen artikkelissaan ”Modus ja kielipeli”.

misesta seuraa näiden tavoittamisen saavuttamista koskevasta käytännöllisestä päätelmästä; esimerkiksi turvallisuuden lisääminen edellyttää pysähtymisen määräämistä pakolliseksi sivutieltä tuleville, kun näkyvyys päätielle on huono. Merkkien asettaminen palvelee tavoitetta, koska merkkien olemassaolo joko tuottaa uusia (normatiivisia) tosiseikkoja tai informoi vallitsevista tosiseikoista. Nämä tosiseikat toimivat premisseinä tiellä liikkujien käytännöllisissä päätelyissä, useista syistä. Ensinnäkin normisubjektit eli liikenteessä liikkujat yleensä jakavat yleiset turvallisuuden ja liikenteen sujuvuuden tavoitteet. Niiden toteutuminen on yhtä paljon normisubjektien kuin normin antajienkin intressissä. Tiellä liikkujien on yleensä järkevää noudattaa merkkien ilmaisemia normeja silloinkin kun he eivät tarkkaan tiedä, miksi jokin normi on asetettu. On huomattava, että jos merkin ilmaisema normi on tehokas, merkki välittää aina myös informaatiota toisten toimijoiden todennäköisestä käyttäytymisestä. Samalla kun varoituskolmio ilmaisee normin (risteävälle tielle saapuvilla on väistämismääräys), se informoi todennäköisestä tosiseikasta (vasemmalta tulevat odottavat kolmion takaa tulevan väistävän).

Toiseksikin tieliikennelaki asettaa sanktioita niille toimijoille, jotka jättävät normit huomiotta. Lopuksi, ihmiset noudattavat normeja myös siksi, että he kokevat ne sitoviksi. Näin useat mahdolliset motiivit johtavat käytännössä samanlaisiin tekoihin. Merkin asettaminen voi olla epätarkoituksenmukaista, mutta se, joka jättää sen huomiotta, tekee (normaalisti) silti jotain kiellettyä. Vaikka tiellä liikkujat yleisesti jättäisivät vaikkapa noudattamatta nopeusrajoitusta, nopeusrajoituksen määräämä normi on voimassa niin kauan kuin merkki on paikallaan – ja niin kauan kuin tieliikennemerkkien muodostama normatiivista kielipeliä yleensä ”pelataan”.

Eräs kiinnostava seikka on, että merkkien – tai oikeammin niiden ilmaisemien normien – välillä näyttää olevan suhteita, joita voisi nimittää *loogisiksi*. Esimerkiksi kielto ajaa nopeammin kuin 100 kilometriä tunnissa, implikoi käskyn (”Aja enintään 100 km/h!”) ja luvan (”Saat ajaa 100 km/h!”). Edellytämme merkeiltä myös jotakin, jota voisi sanoa ristiriidattomuudeksi: jos esimerkiksi pakollinen pysähtymismerkki ja pysähtymiskielto riippuisivat vierekkäin, emme tietäisi, mitä meiltä vaaditaan. Kysyisimme ehkä: ”Mikä on noiden kahden yhdessä olevan merkin tarkoitus? Mihin niillä pyritään?” Eräässä mielessä olemme samassa tilanteessa kuin silloin, kun meille esitetään kaksi keskenään ristiriidassa olevaa deskriptiivista väitettä. Vaikka normatiivisessa aktissa käytetty merkki ei voi ilmaista epätotuutta, se voi jossakin mielessä olla ”virheellinen”, asiaankuulumaton tai epärationaalinen. Tämä epärationaalisuus voi olla ”objektiivista” siinä mielessä, että sen seikan to-

teaminen, että merkin käyttö on ”vääää”, ei riipu sen enempää subjektiivisista tuntemuksista kuin henkilökohtaisista moraalisisista arvostelmista. Taroituksenmukaisuuden tulisi ohjata merkkien sijoittelua; toisin sanoen, jokaisen yksittäisen merkin ja siihen liittyvän normin tulisi olla perusteltavissa niistä tavoitteista käsin, joiden tulisi ohjata viranomaisten toimintaa ja jotka yksityiset toimijat jakavat. Normatiivisilla merkinantoteoilla on – tai olettamme niillä olevan – tarkoituksia, ja kritisoidessamme normeja epäloogisina tai epärationaalisina, olettamme tiettyjä tavoitteita, joiden suhteen ne voivat olla epärationaalisia tai epäloogisia.

Normien ontologiasta ja normilogiikan ongelmallisuudesta

Osa von Wrightin maailmanmaineesta liittyy hänen urauurtavaan työhönsä *deonttisen logiikan* kehittäjänä, ja juuri deonttiseen logiikkaan kohdistunut mielenkiinto aikanaan johdatti hänet tarkastelemaan käytännöllistä järkeä myös laajemmin. Deonttinen logiikka perustuu keskeisesti von Wrightin oivallukseen, jonka mukaan ilmauksilla kuten ”pitää”, ”on luvallista” ja ”on kiellettyä” on omat erityiset loogiset piirteensä, jotka ovat jossakin määrin analogisia mahdollisuuden ja välttämättömyyden loogisten piirteiden kanssa. Deonttinen logiikka näyttäisi näin tarjoavan mahdollisuuden tarkastella loogisesti esimerkiksi oikeudellisessa päätelyssä esitettyjä argumentteja. von Wrightin töistä on kasvanut oma tutkimusalueensa, jolla on muitakin potentiaalisia sovellutuksia (esimerkiksi automaattisessa tietojenkäsittelyssä).

Tässä vaiheessa lukijaa saattaa kiinnostaa kysymys: miten tärkeä von Wrightin 50-luvun alussa aloittama deonttinen logiikka oikeusteorian kannalta on? Mitä ilmeisimmin, deonttisen logiikan tehtävä *ei* ole esimerkiksi lakia soveltavan tuomarin päätöksentekoprosessin kuvaaminen – edes siinä mielessä kuin praktisia päätelyjä voidaan pitää päätöksenteon kuvauksina. (Deonttinen logiikka ei siis liity siihen vanhaan valistuksen ideaaliin, jonka mukaan lain soveltaminen olisi vain yksityistapausta koskevan johtopäätöksen vetämistä yleisestä normista.) Formaalista logiikkaa ei liioin kovin usein näe sovellettavan käytännön oikeudellisten argumenttien rekonstruimiseen. Nähdäkseni deonttisen logiikan kiinnostavat seuraukset liittyvät nimenomaan *normien yleisen luonteen* tarkasteluun. Tässä kontekstissa niillä voi olla laajempaa oikeus- ja yhteiskuntafilosofista relevanssia. Otan tästä vaatimattoman esimerkin (joka on omani, ei von Wrightin). Vaikutusvaltaisessa teoksessaan *Law, Legislation and Liberty* konservatiivinen Nobel-

taloustieteilijä ja filosofi *Friedrich von Hayek* argumentoi, että moderni lainsäädäntö on muuttunut yleisten kieltojen säätämisestä partikulaaristen käskyjen antamiseksi. Hayekin mukaan tämä johtuu siitä, että laki nähdään määrättyjen tavoitteiden ja ideaalien toteuttamiskeinona, ei yleisenä toiminnan kehikkona. Tämä on Hayekin mielestä johtanut oikeusvaltion rappioon: aito laki on hänen mukaansa aina kieltomuotoinen rajoitus, joka on yleinen siten, että se koskee määräämättömän monia yksilöitä, ei määrättyä yksilöä tai ryhmää.

Mitä mieltä Hayekin kritisoimasta lainsäädännön alan laajenemisesta ja sen roolin muuttumisesta sitten ollaankin, on selvää, että hänen yrityksensä tavoittaa se viittaamalla lakien *muotoon*, epäonnistuu. Ensinnäkin, normien perustyyppit, kuten käsky ja kieltö, voidaan määritellä toistensa avulla: jos *p* on kielletty, ei-*p* on pakollinen ja päinvastoin. Toiseksi, lakien yleisyyttä ei voi määritellä niissä esiintyvien predikaattien avulla. On aina mahdollista muotoilla lait sellaiseen muotoon, että ne sisältävät vain viittauksia yleisiin ominaisuuksiin, joita voi olla määräämättömän monilla yksilöillä, mutta valittu ominaisuuksien yhdistelmä poimii maailmasta tarkalleen ne tapaukset, joihin halutaan vaikuttaa – vaikkapa yksittäisen henkilön. Nämä yleiset normit koskevat huomiota perustuvat nimenomaan niiden logiikkaan. Näin normien logiikalla voi olla rooli normien ja normatiivisten järjestysten luonnetaan koskevissa tarkasteluissa, ja tätä kautta epäsuorasti myös konkreettisesti oikeudellisissa ja poliittisissa argumentaatioissa.⁷

Toisin kuin monet alan tutkijat, von Wright on jatkuvasti nähnyt perusongelmat nimenomaan filosofisina. Hän on johdonmukaisesti pyrkinyt liittämään työnsä normien ontologian kysymyksiin: *mitä (ja miten) normit oikeastaan ovat*. Normien ontologiassa näyttäisimme törmäävän seuraavaan ongelmaan:

(N1) On luontevaa ajatella, että normatiivisessa argumentaatioissa käyttämämme päättelyt voidaan rekonstruoida loogisiksi päättelyiksi. Esimerkkejä tästä ovat normatiivinen subsumptio eli sovellutusalueeltaan rajatun normin päättelyminen yleisestä normista, ehdollisten normien soveltaminen, ja normatiivisten modaleittien keskinäisiä suhteita soveltavat argumentit, joihin viittasin yllä (esimerkiksi: jos *E* on pakollinen, niin ainakin

⁷ Lisää esimerkkejä normilogiikan käytöstä normien luonteen ja niitä koskevien teorioiden tarkastelussa tarjoavat von Wrightin *Norm and Action* ja Alchóurronin ja Bulyginin *Normative Systems*; omista vaatimattomista yritelmistäni tähän suuntaan ks. Lagerspetz (2001).

- yhden E:n saavuttamiseksi tarvittavista keinoista on oltava sallittu). Normeilla näyttäisi siis olevan oma logiikkansa.
- (N2) *Tosi ja epätosi* näyttävät yleensä rajaavan logiikan sovellutusaluetta. Eri-tyisesti ristiriidan ja loogisen seuraussuhteen käsitteet määritellään normaalisti totuuden ja epätotuuden käsitteiden avulla. On vaikea kuvitella logiikkaa, joka ei soveltai ainakin ristiriidan ja loogisen seuraussuhteen käsitteitä. Jos normeilla siis on logiikka, niiden pitäisi voida olla tosia tai epätosia. Mutta miten ja mistä väitteet muotoa ”Sinun pitää tehdä A” ilmaisisivat totuuden tai epätotuuden?
- (N3) Usein ajatellaan, että normatiivisia johtopäätöksiä ei voi johtaa pelkistä tosiasiaväittämistä (*olemisen ja pitämisen* jyrkkä erottelu eli Hume periaate). Ennen kaikkea, niitä ei voi johtaa ”tavallisista” empiiristä todellisuutta koskevista tosiasiaväittämistä tai puhtaasti loogisista väittämistä. Normien ilmaukset eivät siis koske ainakaan ”tavallista” todellisuutta.
- (N4) Ontologiamme kannalta on problemaattista olettaa mitään erillistä, ei-empiiristä ”pitämisen” aluetta, josta normatiiviset lauseet puhuisivat.
- (N5) Jos erillistä pitämisen aluetta tai normatiivisuuden muuttumatonta maailmaa ei ole, normien olemassaolo näyttäisi olevan kontingentti tosiasia. Mutta minkälainen tosiasia se on? Normien olemassaolo voi olla esimerkiksi
- (a) psykologinen tosiasia; normeja koskevat lauseet puhuvat ihmisen tunteuksista, uskomuksista ja reaktioista (*emotivismi*).
 - (b) Kielenkäyttöön liittyvä tosiasia. Normit ovat olemassa tietynlaisten kielellisten aktien, esim. käskemisen ja kieltämisen seurauksina (*preskriptivismi*).
 - (c) Sosiaalinen tosiasia. Normin olemassaolo merkitsee esim. sitä, että tietty yhteisö hyväksyy tietynlaiset vaatimukset, noudattaa niitä, edellyttää niitä noudatettaviksi ja käyttää niitä toisten toiminnan arvioinnin perustana.

Näitä näkemyksiä (a)–(c) kutsutaan usein *nonkognitivistisiksi*. Ne ovat ehkä yhdistettävissä keskenään. Mutta jos jokin (N5):n tulkinnoista (a)–(c) hyväksytään, *normit* eivät ole tosia tai epätosia. Normeista voidaan esittää tosia tai epätosia väitteitä – väitteitä, jotka koskevat tiettyjä kontingenteja tosi-seikkoja – mutta *normien ilmaukset* eivät ilmaise jotakin, mikä voisi olla totta tai epätotta. Tällöin olettamuksen (N3) paikkansapitävyys on ilmeinen. Se, että tosiasiaväitteistä ei voi johtaa mitään normatiivista, on silloin yhtä ilmeistä kuin että tosiasiaväitteistä ei voi johtaa kysymyksiä tai huudahduksia. Jos logiikan ala rajautuu totuuteen kuten (N2) väittää, erillistä normien logiikkaa ei voi olla; voi olla (enintään) normeja koskevien väitteiden eli *normipropositoiden* logiikka. Normipropositio voi olla esimerkiksi väite, että Suomen lain, tai vaikkapa roomalaisen oikeuden, mukaan tiettyssä asemassa olevan pitäisi tehdä tietty teko. Tällainen väite voi toki olla tosi tai epätosi aivan samassa mielessä kuin mikä tahansa väite. Siinä voidaan käyt-

tää normatiivisia ilmauksia, esimerkiksi ”oikeus”, ”velvollisuus”, ”pitää” tai ”on kielletty”, mutta se ei vastaa praktiseen kysymykseen: ”Mitä minun (tai a:n) pitää nyt tehdä?” Mutta jos ainoat normeihin liittyvät loogiset päättelyt koskevat tällaisia propositioita, tämä taas näyttää olevan ristiriidassa sen kanssa, että voimme esittää argumentteja, joiden johtopäätökset ovat aidosti normatiivisia (oletamus (N1)). (N1):n ja (N2):n nojalla normien ilmausten pitäisi siis voida ilmaista jotakin, mikä on totta tai epätotta. Mutta *mistä* ne ovat tosia tai epätosia? Joko oletamme erityisen ”normatiivisten totuuksien” sfäärin (*contra* (N4)) tai oletamme, että ”tavalliset” tosiasiat tai loogiset totuudet voivat olla normatiivisia (*contra* (N3)). Kumpikin tuntuu ongelmalliselta. Yllä esitetty ongelma on kuuluisan *Jörgensenin Dilemman* yleistetty versio – tavallisimmin se tiivistetään (N1):n ja (N5):n väliseksi vastakkainasetteluksi.

von Wrightin tärkeistä lähteistä ja taustavaikuttajista Kelsen hyväksyi *Puh-taassa oikeusopissaan* teesit (N1) ja (N3). Hän piti normatiivisia päättelyjä mahdollisina, ja kantilaisena korosti johdonmukaisesti olemisen ja pitämisen eroa. Koska Kelsenin tekemä olemisen ja pitämisen erottelu liittyy (toisin kuin empiristeillä ja skandinaavisilla realisteilla) pikemminkin Kantiin kuin Humeen, Kelsen näyttää ainakin toisinaan hyväksyvän erillisen pitämisen alueen. Toisaalta hän näyttää usein tukevan normien suhteen nonkognitivistista kantaa. Hän tekee useissa kirjoituksissaan jyrkän eron oikeusnormin (*Rechtsnorm*) ja normilauseen (*Rechtssatz*) välillä. Mutta Kelsenin normilauseet ovat perustavasti erilaisia kuin tavalliset tosiasiaväitteet. Ne koskevat ”pitämistä” (*Sollen*), ja tämä perustelee oikeustieteen ja empiiristä todellisuutta kuvaavien tieteiden välisen metodologisen eron. (N2):n, (N4):n ja (N5):n kohdalla hänen kantansa on näin usein tulkinnanvarainen. Viimeisessä, keskeneräiseksi jääneessä työssään Kelsen hylkää normilogiikan mahdollisuuden.

Loogisen empirismin ja sen vaikutuksesta syntyneen filosofisen logiikan ja kielifilosofian sisällä kannat ovat niin ikään vaihdelleet. Loogisten empiristien usko tieteelliseen ideaalikieleen ja empiiristen havaintojen perustavuuteen ajoi heidät sulkemaan normatiiviset ilmaukset deskriptiivisen kielenkäytön ulkopuolelle ja hyväksymään (a)-tulkinnan (A. J. Ayer) tai (b)-tulkinnan (*Hans Reichenbach*) teesistä (N5). Toisaalta mielenkiinto logiikkaa kohtaan motivoi yritykset laajentaa sen käyttöä myös normatiivisen argumentaation alueelle. *Skandinaavinen realismi* hyväksyi selkeästi (N3):n ja (N4):n, eli hylkäsi idean erillisestä pitämisen maailmasta. Tästä realistit päätyivät johonkin nonkognitivismiin (N5) versioon, ja erityisen normien logiikan hylkäämiseen.

Lopuksi, von Wrightin tärkeistä taustavaikuttajista *Wittgensteinin myöhäisvaiheen filosofia* ei näytä tarjoavan mitään selviä vastauksia normilogiikan ongelmiin. On kuitenkin ilmeistä, että Wittgenstein ei suhtautunut myöntämielisesti erillisen normatiivisen todellisuuden olemassaoloon. Korostaessaan sitä, miten säännöt kytkeytyvät kielellisiin ja sosiaalisiin käytäntöihimme, Wittgenstein näyttää asettavan epäilyksenalaiseksi (N3):n, eli olemisen ja pitämisen jyrkän erottelun. Toisaalta Wittgensteinistä vaikutteita saanut kielifilosofia kritisoi empiristien tyypillistä näkemystä, jonka mukaan kielen perustehtävä on väittäminen, ja muut ilmaukset kuin väitelauseet, ovat vailla merkitystä. Tämä kritiikki motivoi erilaisen kielenkäytön muotojen rationaalisten ehtojen tutkimisen.

von Wrightin keskeiset lähteet ja taustavaikuttajat näyttävät siis viittaavan eri suuntiin. Hänen omat kantansa tässä normilogiikan kannalta perustavassa kysymyksessä ovat vaihdelleet. Varhaisissa – ja joissakin myöhemmissäkin – töissään hän on katsonut deonttisen logiikan merkitsevän logiikan käsitteen laajentamista toden ja epätoden ulkopuolelle, eli olettamuksen (N2) hylkäämistä. Esipuheessaan teokseensa *Logical Studies* (1957) von Wright ilmaisee tämän seuraavasti:

”Deonttinen logiikka saa osan filosofisesta merkityksestään siitä tosiseikasta, että normit ja arvostukset, vaikka eivät kuulukaan totuuden valtakuntaan, ovat silti logiikan lakien alaisia. Tämä osoittaa, että logiikka, niin sanoaksemme, ulottuu laajemmalle kuin totuus.” [suomennos EL]

Huomaamme, että ajatus logiikan alueen laajentamisesta esiintyy niin von Wrightin normilogiikassa kuin hänen yllä tarkastellussa praktisen päättelyn teoriassaan (vrt. edellä). Tämä laajentaminen edellyttää tietysti vastausta siihen, mikä sitten astuu totuuden käsitteen paikalle ja mahdollistaa esimerkiksi loogisen seurauksen ja ristiriidan käsitteiden käytön⁸. Toisaalla (erityisesti OP) hän on katsonut, että erityistä normien tai normatiivisten arvostelmien logiikkaa ei ole. Deonttinen logiikka on normeja koskevien väitteiden eli normipropositioiden logiikkaa. Tällöin totuuden ongelmaa ei samassa mielessä synny. Tämä epävarmuus on ymmärrettävää useistakin syistä – todetta-

⁸ Esimerkiksi Soeteman (1989) ajattelee, että normatiiviset arvostelmat eivät ole tosia tai epätosia vaan valideja tai invalideja; Hector-Neri Castañedan (1975) mukaan taas ”praktiitiot” (imperatiivit ja intentiot) ovat legitiimejä tai illegitiimejä suhteessa johonkin tavoitteiden ja informaation kontekstiin. Molemmat olettavat näiden ominaisuuksien käyttäytyvän kuten totuus ja epätotuus.

koon, että monet muut merkittävät normiteoreetikot, mm. Kelsen, *Alchourrón* ja *Bulygin* (1971; 1981; 1989) – ovat myös vaihtaneet kantaansa. Nähdäkseni tämä epäröinti heijastaa sitä tosiasiaa, että kyseessä on aito ongelma, johon ei ole mitään itsestäänselvää ratkaisua. Mutta ongelmaa vaikeuttaa myös se, että länsimaisen filosofian eri ajattelutavat – voisimme jopa sanoa, erilaiset filosofiassa hyväksytyt rationaliteettistandardit – vetävät meitä eri suuntiin.

Kuten olemme huomanneet, von Wright hyväksyy olettamuksen (N5) preskriptivistisen tulkinnan (b) erään version. Normit liittyvät olennaisesti käskyihin, tai laajemmin, erityiseen preskriptiiviseen kielenkäyttöön, joka on selkeästi erotettava väitteiden esittämisestä. Tämä myötä hän hyväksyy olemisen ja pitämisen erottelun (N3) (ks. esim. OP, s. 134) ja hylkää (N4):n mukaisesti erityisen pitämisen maailman olemassaolon (OP, s. 131–2). Jäljempänä esitettävistä syistä pidän von Wrightin versiota käskyteoriasta josakin määrin ongelmallisena. Mutta on huomattava, että von Wrightin käskyteoria ei ole yllä esitetyn ongelman syy, eikä sen hylkääminen sinänsä auttaisi meitä eteenpäin. Vaikka hylkäisimme ajatuksen, jonka mukaan normatiiviset ilmaukset aina ilmaisevat käskyjä (jotka eivät ole tosia tai epätoisia), ei siitä seuraa, että voisimme ongelmattomasti olettaa niiden ilmaisevan jotakin, joka voisi olla totta tai epätotta. Minkälaisissa tehtävissä ilmauksia, tyyppiä ”jokaisen x :n pitää tehdä E ”, voi käyttää? Nähdäkseni on hyvä erottaa seuraavat käyttötavat. Ilmausta voidaan käyttää tietyissä olosuhteissa *normin asettamisessa*, esimerkiksi lainsäädännössä. Tällaiset tilanteet von Wrightin teoria (imperatiivinen teoria) hahmottaa käskyiksi. Sitä voidaan käyttää myös normia *sovellettaessa*, esimerkiksi perusteltaessa viranomaisen päätöstä. Edelleen, ilmaus voi sisältää *neuvon*, esimerkiksi juristin antaman neuvon asiakkaalleen. Normin alainen voi *perustella* sillä omaa toimintaansa tai *arvioida* jonkun muun toimintaa. Lopuksi, sitä voidaan käyttää *kuvattaessa* tai *tulkittaessa* jonkin normatiivisen järjestyksen, esimerkiksi Suomen oikeusjärjestyksen, sisältöä.

von Wright erottaa toisistaan normatiivisten ilmausten normatiivisen ja deskriptiivisen käytön. Hänen imperatiivinen näkemyksensä normeista tiivistää tämän erottelun vastakohtaksi käskemisen ja käskyjä koskevien väitteiden (normipropositioiden) välillä. Jos sanon jollekulle: ”Älä pysäköi tähän! Tämä on yleinen puisto!”, on kieliopillisesti totta, että esitän käskylauseen. Mutta von Wrightin ehdot käskemiselle eivät ole voimassa. En esitä käskyä oman auktoriteettini perusteella, vaan viittaan jo voimassa olevaan normiin. Koska käskeminen edellyttää von Wrightin mukaan ylemmyys- tai

auktoriteettisuhdetta, neuvominen, perustelu ja arviointi näyttäisivät palautuvan deskriptiiviseen kielenkäyttöön – niissähän ei tällaista suhdetta välttämättä ole. Tämä on jossakin määrin intuition vastaista. Neuvominen ja arviointi ovat normatiivisia tekoja olematta silti käskemistekoja. Neuvoessamme ja kritisoidessamme viittaamme meistä riippumatta voimassa oleviin normeihin, ja samalla sanomme, että kuulijoittemme *pitäisi* noudattaa niitä. *Arend Soetemanian* seuraten olisin taipuvainen puhumaan pikemminkin *normatiivisten arvostelmien* kuin normien tai käskyjen logiikasta. Lain soveltaminen, toisten toiminnan kritisointi oikeudellisin perustein, tai oikeudellisen neuvon antaminen sisältävät (tai ainakin voivat sisältää) normatiivisia arvostelmia siinä missä käskytkin. Toisin kuin normipropositiot, ne pyrkivät vastaamaan kysymykseen: ”Mitä *a:n* pitäisi tai olisi pitänyt tehdä?” Tämän hyväksyminen edellyttää nähdäkseni käskyteorian modifiointia tai jopa siitä luopumista – tästä jäljempänä. Tämä laajennus ei kuitenkaan helpota alkuperäistä ongelmaa: sovellutuspäätökset, kritiikin ilmaukset ja neuvot voivat olla perusteltuja tai vähemmän perusteltuja, ja nämä perustelut näyttäisivät voivan olla (myös) loogisia argumentteja. Mutta voivatko sovellutuspäätökset, neuvot tai kritiikin ilmaukset olla *tosia tai epätosia* sen enempää kuin normitkaan? Vaikka sijoittaisimme ongelmassa (N1)–(N5) ilmauksen ”normi” paikalle ilmauksen ”normatiivinen arvostelma”, perusongelma ei siitä muutu. Meidän ei nähdäkseni tarvitse tulkita imperatiivista teoriaa niin ahtaasti, että kaikki ilmausten, tyyppiä ”jokaisen *x:n* pitää tehdä *A*” tai ”sinun pitää tehdä *A*”, käytöt olisivat luokiteltavissa jännöksettömästi joko käskemisasikeihin tai normien kuvaamisiksi. Edelleen, vaikka suhtautuisimme skeptisesti normien formaalisen logiikan mahdollisuuksiin (ja on myönnettävä, että sitä vaivaavat monet sisäiset ongelmat) näyttää ilmeiseltä, että normatiivisten arvostelmien puolesta ja niitä vastaan voidaan esittää rationaalisia argumentteja. Tällöin yllä esitetty ongelma jää yhä ongelmaksi. Voimmeko puhua rationaalisesta argumentaatiosta olettamatta, että sen tavoitteena on totuuksien saavuttaminen (ja epätotuuksien hylkääminen)?

Käskyteoriaa arvioitaessa on huomattava, että logikon ja oikeustieteilijän näkökulmat voivat olla erilaiset. Tutkija, joka on kiinnostunut yleisestä preskriptiivisen kielenkäytön teoriasta, on taipuvainen korostamaan yleisten oikeusnormien ja yksittäisten käskyjen (”Alokas, puhdistakaa saappaanne!”) yhteisiä piirteitä. Oikeustieteilijä, joka on kiinnostunut lain erityispiirteistä, voi olla taipuvaisempi korostamaan niiden välisiä eroja. Mutta näissä voi olla kysymys vain näkökulmaeroista; riittävän yleisellä tasolla ne *voivat* olla kuvattavissa saman ilmiön erikoistapauksina.

Tahtoteorian kritiikki

von Wright on varsin johdonmukaisesti pyrkinyt etsimään vastausta normien ontologian ongelmaan kokonaisteoriastaan käsin. Loogisen ristiriidan käsitettä (vrt. (N2)) ei voi määritellä viittaamatta totuuteen tai epätotuuteen. Mutta voimme puhua ristiriidasta jossakin vähemmän tiukassa mielessä ”yhteen-sopimattomuutena”. Esimerkiksi lauseet ”haluan E:tä” ja ”haluan, että E ei toteudu” ovat eräässä mielessä ristiriitaisia, mutta ne voivat olla yhtäaikaa tosia. Ne voivat olla tosia kun eri henkilöt esittävät ne, mutta ne voivat olla tosia myös saman henkilön (samassa yhteydessä) esittäminä, koska voimme tahtoa ristiriitaisia asioita. Tässä mielessä ei voi olla tahdon (tai halujen) logiikkaa. Mutta *rationaalisten* halujen logiikka voi olla mahdollinen. Tällainen logiikka ei täytä aivan samoja tehtäviä kuin tavallinen logiikkamme. ”Tavallisessa” logiikassa, jos olemme päätyneet siihen vääjäämättömään vakaumukseen, että p on tosi, ja toisaalta tiedämme, että p :stä seuraa q , meidän on pääteltävä, että q on tosi. Mutta jos olemme päätyneet yhtä vääjäämättömään vakaumukseen, että joku henkilö haluaa E :tä, ja tiedämme E :stä seuraavan A :n, emme pysty tästä varmasti päättämään, että sama henkilö haluaa myös A :ta. Sillä tarkastelemamme henkilön tahto ei ehkä ole täysin rationaalinen. Tahdon logiikka olisi siis olennaisesti normatiivinen tutkimusalue. Sen avulla ei voisi päätellä, mitä joku tosiasiallisesti tahtoo, mutta kyläkin, mitä hänen *pitäisi* tahtoa ollakseen rationaalinen.

Tahtoteoriaa ja siihen liittyvää imperatiivista näkemystä lain luonteesta ovat kannattaneet monet oikeusfilosofit ja oikeusteoreetikot. Sen ensimmäiset versiot voidaan jäljittää myöhäiskeskiajalle, *Vilhelm Okkamilaiseen* ja *Marsilius Padovalaiseen*; sen myöhempiä suuria kannattajia ovat olleet mm. *Hobbes*, *Bentham* ja *Austin*. von Wright itse viittaa useassa kohdin Austiniin. Uskollisuus tälle traditiolle ei kuitenkaan ole keskeinen syy sille, että von Wright omaksuu tahtoteorian – joissakin suhteissa mainitut ajattelijat edustavat hänen yleiselle filosofiselle näkemykselleen täysin vastakkaisia kantoja. Kuten sanoin yllä, tahtoteorian merkitys on siinä, että se sopii von Wrightin yleiseen teleologiseen kuvaan käytännöllisen järjen luonteesta. Hän ajattelee, että käytännöllinen järkemme suuntautuu aina tavoitteisiin, ja viime kädessä niin tekniset, oikeudelliset kuin moraalisetkin normit perustuvat tavoite–keino-suhteisiin. Jokainen normi saa viimekätisen velvoittavuutensa jostakin tavoitteesta. Mutta tällöin täytyy olla joku, joka sitä tavoittelee. Näin von Wright haluaa palauttaa oikeusjärjestyksen siihen yleiseen malliin, jota hän havainnollistaa praktisilla päättelyillään: käytännöllinen toiminta on ta-

voitteiden asettamista ja niiden saavuttamiseksi välttämättömien keinojen etsimistä ja soveltamista. Sen perusmalli on (PP3). Jotta tämä teleologinen malli olisi sovellettavissa oikeuteen, tarvitaan tavoitteita asettava tahto.

Tämä tahtoteoria toimii samalla vastauksena nonkongnitivistisille normiteorioille (a)–(c). Normien sisältö on tahdonaktien määräämä, ja normien logiikka on rationaalisen tahdon logiikkaa. Normatiivisten väitteiden logiikka käsittelee konsistentteja eli ristiriidattomia normijärjestelmiä, mutta koska se, mitä lainsäätäjää on käskenyt, on kontingentti seikka, konsistenssivaatimus on *lainsäätäjän tahdon rationaalisuutta* koskeva vaatimus. Rationaalinen lainsäätäjää voi antaa vain käskyjä, jotka on loogisesti mahdollista toteuttaa. Monista muutoksista huolimatta tahtoteoria on perustava niin von Wrightin 60-luvun alun tärkeissä teoksissa (*Norm and Action; The Varieties of Goodness* [suom. *Hyvän muunnelmat*]) kuin hänen 80-luvulla ja 90-luvun alussa julkaistuissa artikkeleissaankin (erit. OP ja FNNS). Kysymys, jossa von Wrightin kanta näyttää vaihdelleen, on vain se, onko tätä logiikkaa pidettävä nimenomaan *normien* logiikkana vai pikemminkin normipropositioiden logiikkana. Viime kädessä hänen vastauksensa väitteiden (N1)–(N5) muodostamaan ongelmaan on pysynyt samana aina 50-luvulta alkaen: toisuus ja epätuus eivät rajaa logiikan sovellutusaluetta, eli oletamus (N2) on hylättävä tai ainakin sitä on kvalifioitava. Olettamuksista (N1) ja (N3)–(N5) hän on johdonmukaisesti pitänyt kiinni. Näin tahtoteorian hyväksymisen eräs perustelu on se, että se tarjoaa ratkaisun normien logiikan synnyttämälle ontologiselle ongelmalle. (Esimerkiksi *J. W. Harrisin* mukaan se on oikeastaan *ainoa* hyvä perustelu ”tahto”-abstraktion käytölle⁹.)

von Wright sanoo, aivan oikein, että tahtoteoria ei edellytä, että lainsäätäjää olisi fyysisesti identifioitavissa yhdeksi henkilöksi tai ryhmäksi, jolla on tahto sanan psykologisessa mielessä. Jotta näkemys olisi lainkaan realistinen, meidän on hyväksyttävä sekä se, että lainsäätäjien identiteetti muuttuu ajan myötä, kuin myös se, että ainakin modernissa oikeusjärjestyksessä on joukko fyysisesti ja institutionaalisesti erillisiä norminasettajia. Se, että vaalien jälkeen tehtäviinsä astuva parlamentti hahmotetaan samaksi lainsäätäjäksi kuin vaaleja edeltävä, ei ole sen enempää intuition vastaista kuin se, että vaalikauden aikana vaihtuvat parlamentaariset enemmistöt ilmaisevat

⁹ J. W. Harris (1979), s. 32–34. Harrisin teos on hyvä johdatus erilaisiin juridisiin normiteorioihin ja niiden kritiikkeihin. Tahtoteoriasta, katso *mt.* s. 25–34, ja erityisesti von Wrightin versioon liittyen, Alchourrón ja Bulygin (1989), s. 660–662; Alchourrón ja Martino (1999), s. 55–56.

kukin vuorollaan saman lainsäätäjän – toisinaan ristiriitaisen – tahdon. Tahtoteoria on normatiivisia järjestyksiä koskeva abstraktio, ja joissakin tapauksissa (esim. kansainvälisen oikeuden kohdalla) tämän abstraktion fiktiivinen luonne on ilmeinen. Tämä toimii samalla vastauksena tahtoteorian standardikritiikkeihin. Meidän ei tarvitse esimerkiksi olettaa, että kun hallitsija kuolee tai eduskunta vaihtuu, uusi lainsäätäjät ”implisiittisesti käskää”, että vanhat normit ovat voimassa, kuten Hobbes ja Austin olettivat. Meidän ei myöskään tarvitse olettaa, että kun lainsäätäjän tahto – eli normin sisältö – on epäselvä, sen sisällön selvittäminen edellyttäisi perehtymistä lain säätämiseen osallistuneiden psykologiaan varsinaisen tahdon selville saamiseksi. *Lainsäätäjän ja lainsäätäjän tahdon olemassaolo itsessään on normatiivinen, ei empiirinen seikka.*

Yllä sanottu merkitsee kahden mahdollisen reduktiivisen lähestymistavan kieltämistä. Ensinnäkin, toisin kuin Bentham, Austin ja jotkut realistisen koulukunnan jäsenet, von Wright ei nähdäkseni edellytä, että normien synty ja voimassaolo voitaisiin lopulta palauttaa johonkin ei-normatiiviseen, esimerkiksi käyttäytymisen säännönmukaisuuksiin tai tekojen rankaisemista koskeviin todennäköisyyksiin. Toiseksi, lainsäätäjän tavoitteita tai tahtoa ei voi palauttaa empiiristen yksilöiden psykologisiin tiloihin. Huomaamme, että tämä liittyy epäsuorasti myös yllä esitettyyn metodologisen individualismin ongelmaan. Moderneissa oikeusjärjestyksissä lainsäätäjät on kollektiivinen toimija. Kollektiivisen toimijan tavoitteista ja tahdosta puhuminen näyttää muodostavan potentiaalisen ongelman jokaiselle, joka lähtee siitä, että toiminnan selittämisen perusmalli on yksilön toiminnan selittäminen. ”Lainsäätäjän tahto” tulee ymmärrettäväksi, jos lähдемme siitä, että sen olemassaolo on institutionaalis-normatiivinen tosiasia, joka kyllä edellyttää empiirisiltä yksilöiltä tietynlaisia fyysisiä tekoja ja tahdonakteja, mutta ei ole palautettavissa niihin. ”Lainsäätäjän tahto” on, jos niin haluamme, fiktio, mutta ei mielivaltaisen fiktio. Sen mielekkyydellä on tietyt empiiriset ennakkoehtonsa.

Mutta vaikka tämä näkemys näyttää tarjoavan vastauksen joihinkin perinteisiin tahtoteoriaa kohtaan esitettyihin kritiikkeihin, se näyttää samalla tuottavan uuden ongelman. Ongelma koskee nimenomaan sitä von Wrightin ajatusta, jonka mukaan tahtoteoria perustelee normien logiikan mahdollisuuden. Lainsäätäjän tahdosta puhuminen on mielekästä – sikäli kuin se on – olennaisesti siitä syystä, että oletamme lainsäädäntöprosessin tuloksena syntyneen normien järjestelmän pääsääntöisesti täyttävän tietyt rationaalisuuden vaatimukset, kuten konsistenssin. Jos jokin vuosisatojen mittaan synty-

nyt normien joukko olisi täynnä ristiriitaisuuksia, emme sanoisi, että normiensäättäjän tahto on ristiriitainen. Sanoisimme, että tämän kyseisen normien joukon takaa ei ole hahmotettavissa mitään tahtoa, vain erillisiä tahtoja (tämä oli olennaisesti *Olivecronan* näkemys oikeusjärjestyksestä). Jos meillä esimerkiksi olisi kaksi kilpailevaa norminasettajaa, jotka jatkuvasti antaisivat keskenään ristiriitaisia käskyjä, vaikkapa kuningas ja parlamentti Englannin sisällissodassa, emme kysyisi, mikä on näiden kahden norminasettajan yhdessä muodostaman ”lainsäättäjän” tahto. Kysyisimme: kumpi on todellinen lainsäättäjä? Kumman tahtoa olisi noudatettava? Vaikka, kuten sanottu, modernissa oikeusjärjestyksessä tosiasiallisesti on useita norminasettajia, oletamme niiden väliset toimivaltasuhteet sillä tavoin harmonisoiduiksi, että tuloksena syntyvä normien kokonaisuus voidaan esittää yhden ”tahdon” tuloksena. Ja, kuten olen toisaalla esittänyt¹⁰, vasta ristiriidattomuusvaatimus yhdessä käskyteorian kanssa tuottaa teorian oikeusjärjestyksestä yhden tahdon tuloksena. Siitä, että oikeusnormit ovat käskyjä, seuraa, että jokaisen normin takana on joku, joka on sen käsenyt; siitä ei vielä seuraa, että olisi joku, joka olisi käsenyt jokaisen normin. Tämä seuraa vasta siitä vaatimuksesta, että samaan järjestykseen kuuluvien normien on oltava ristiriidattomia, tai että on joku, jonka tahto voi ratkaista jokaisen ristiriidan – näin esimerkiksi Hobbesilla. Toisin sanoen: *tahtoteorian mielekkyys seuraa konsistenssin vaatimuksesta. Tällöin konsistenssivaatimuksen perusteleminen tahtotulkinnasta käsin on ongelmallista*. Voimme sanoa, että kuninkaalla ja parlamentilla ei esimerkissämme ollut yhteistä tahtoa, koska heidän antamansa käskyt olivat systemaattisesti ristiriidassa. Mutta tällöin kahden eri ”tahdon” tuottamien normien välillä *voi* olla ristiriita. Juuri normien (riittävä) ristiriitaisuus oikeuttaa puheen tahdon puuttumisesta tai kahdesta kilpailevasta tahdosta. Tällöin normien ristiriita ei voi olla yhden ”tahdon” sisäistä irrationaalisuutta, kuten von Wright näyttäisi ajattelevan.

Nämä pohdinnat asettavat nähdäkseni tahtoteorialle tietyt rajat. *Hyvän muunnelmat* -teoksessa von Wright sanoo:

”Kutsun käskyjen antamista *normatiiviseksi toiminnaksi*. Normatiivisen teon tuloksena on määrätyn toimijoiden välisen normatiivisen suhteen astuminen olemassaoloon. Tätä taas kutsun normatiiviseksi suhteeksi tai norminalaisuussuhteeksi.” (s. 253–254.)

¹⁰ Ks. Lagerspetz (1995), luku 6.

Hän jatkaa: ”käskemisen mahdollisuus kytkeytyy olennaisesti mahdollisuuteen rangaista”. Epäilemättä normin antaminen määritelmällisesti luo uuden normatiivisen suhteen. Mutta yllä kuvatun tarkastelun valossa kaikki von Wrightin analyysin keskeiset elementit: lainsäätäjän olemassaolo ja yhtenäisyys lainsäätäjänä, mahdollisuus hahmottaa tietyt teot nimenomaan lainsäätäjän tahdon ilmauksina, jotka on suunnattu tietyille toimijoille ja joihin voidaan soveltaa esim. rationaalisuusvaatimuksia, ja normin noudattamatta jättämisestä seuraavien mahdollisten reaktioiden ymmärtäminen sanktioina, *jo edellyttävät tietynlaisten normatiivisten suhteitten olemassaoloa*. Jos olettaisimme, että *nämä* normatiiviset suhteet perustuisivat lainsäätäjän antamiin käskyihin, joutuisimme loputtomaan kehään. Emme liioin voi palauttaa niitä puhtaasti empiirisiin tosiasioihin (kuten esimerkiksi Austinin ”habit of obedience”). Joko meidän on palattava luonnonoikeudelliseen näkemykseen esipositivisen lain olemassaolosta – ratkaisu, jonka von Wright selvästi hylkää – tai sitten meidän on hyväksyttävä H. L. A. Hartin ja hänen oppilaittensa ajatus *normatiivisista käytännöistä* lain perustana. Mutta näitä käytäntöjä ei voi enää selvästi hahmottaa tahtoteorian avulla (voimmeko sanoa, että Eduskunnan tahto on laki, koska Eduskunnan tahto on, että sen tahto on laki?). Mutta jos kaikkia oikeusjärjestyksiin(kään) sisältyviä normeja ei voi analysoida tahtoteorian avulla, voiko tahtoteoria olla perustana *yleiselle* normatiivisten arvostelmien logikalle?

Tavoitteiden etiikka

Osana yleistä käytännöllisen järjen teleologista teoriaansa von Wright hyväksyy myös ajatuksen moraaliperiaatteiden teleologisesta perustelusta. Moraalinen käsky: ”Sinun (tai minun) on pidettävä *a*:lle antamasi lupaus tehdä *A*” näyttää seuraavan siitä seikasta, että olen antanut *a*:lle lupauksen tehdä *A*, ynnä yleisestä moraalisesta periaatteesta, jonka mukaan lupaukset on pidettävä. Voimme halutessamme taas hahmottaa eräänlaisen praktisen päätelmän. Mutta mihin perustuu yläpremissinä olevan periaatteen, ”lupaukset on pidettävä”, pätevyys? von Wright esittää kolme mahdollisuutta: joko se ei perustu mihinkään vaan liittyy emotioihin tai puhtaaseen valintaan (*nonkognitivismi*), tai sen sitovuus liittyy teon itsensä luonteeseen, joka tajutaan välittömästi (*deontologinen* näkemys), tai sitten se voidaan perustella yleisistä tavoitteista käsin. Yleisnäkemyksensä mukaisesti hän valitsee viimeksi mainitun vaihtoehdon. Näin eettiset tai moraaliset periaatteet voidaan

nekin perustella praktisilla argumenteilla tyyppiä (PP3). Esimerkiksi lupauksen pitämisen periaatteen velvoittavuus perustuu lopulta johonkin tavoitteeseen, jota tämän periaatteen yleinen noudattaminen palvelee. Praktiset päättelyt muotoa (PP3) ovat luonteeltaan *primäärejä*; ne asettavat jonkin primäärin velvoitteen, esimerkiksi ”lupaukset on pidettävä”. *Sekundääri* velvoite johdetaan primääristä; se on tavallaan ”tekninen” ja koskee velvoitteen täyttämistä. Esimerkiksi:

(PP4) (1) Velvollisuuteni on pitää lupaukseni

(2) Ellen tee A, en voi pitää lupaustani

Siis: (3) Minulla on velvollisuus tehdä A.

Tässä (3) ei ilmaise uutta velvollisuutta, vaan (1):stä ja (2):sta seuraavaa praktista välttämättömyyttä. Von Wright kommentoi itse:

”Tämän käsityksen mukaan teot, jotka tunnistamme velvollisuuksiimme, ovat tekoja jotka meidän *täytyy* tehdä – koska muuten jokin tavoitteemme jää saavuttamatta. (...) Sanomme sitä velvollisuudeksi vain silloin, kun tämä päämäärä on erikoislaatuinen – esimerkiksi silloin kun se liittyy jollakin lailla käsityksiimme hyvästä tai pahasta ja oikeudenmukaisuudesta. (...) Velvollisuuden täyttäminen sen itsensä vuoksi voi olla (subjektiivinen tai objektiivinen) praktinen välttämättömyys, mikäli tarkoitamme, että ihmisen on täytettävä johdannainen velvollisuutensa primäärin velvollisuuden täyttämisen vuoksi. Mutta primäärisen velvollisuuden täyttäminen voi olla praktinen velvollisuus ainoastaan silloin, kun ihmisen on tehtävä se velvollisuuden ulkopuolella olevan päämäärän vuoksi.” (P, s. 183.)

Näkemyks on sekä teleologinen – moraalinen toiminta liittyy tavoitteisiin – että humelainen. Kuten David Humen moraaliteoriassa, ja toisin kuin Kantilla, tavoite–keino-suhde soveltuu myös primääreihin, ei vain sekundääreihin velvollisuuksiin. Aitojen, primäärien velvollisuuksien tunnusmerkki ei ole, että ne tehdään niiden itsensä vuoksi. Moraalifilosofiaa harrastaneille nousee välittömästi kysymys: miten von Wrightin teoria eroaa utilitarismista (joka, kuten hän itse toteaa, on eräs teleologisen etiikan versio) ja, sikäli kuin se eroaa, miten se selviytyy utilitarismiin suunnatuista kritiikeistä?

Yritän lopuksi antaa osittaisen vastauksen näihin kysymyksiin. Asian selvittämiseksi on hyvä muistuttaa mieleen, mikä utilitarismiksi kutsutussa teleologisen etiikan versiossa on erityistä ja tyypillistä. Utilitarismi on (eräs mahdollinen) *monistinen* teoria hyvän luonteesta. Sen mukaan on vain yksi hyvän muoto, ihmisten tai laajemmin, tuntevien olentojen koettu, *subjektiivinen* hyvinvointi. Utilitarismi on myös *maksimoiva* teoria: paras toiminta-

vaihtoehto on se, joka maksimoi annetussa tilanteessa subjektiivisen hyvinvoinnin kokonaismäärän. Näistä syistä se on myös (eräässä mielessä) ristiriidaton: se ei salli mahdollisuutta, että jossakin tilanteessa ei olisi eettisesti parasta vaihtoehtoa (tai keskenään yhtä hyvien parhaiden toimintavaihtoehtojen joukkoa). Utilitarismi kykenee periaatteessa tarjoamaan vastauksen jokaiseen käytännölliseen eettiseen ongelmaan. Jokaisessa tilanteessa on utilitarismin mukaan olemassa toimintavaihtoehto, joka maksimoi hyvän.

Yksi perinteinen tällaista teoriaa vastaan suunnattu kritiikki on seuraava. Utilitarismi on jyrkässä ristiriidassa arkimoraalimme kanssa, koska sen mukaan moraaliperiaatteilla, kuten ”pidä lupauksesi” tai ”suojele luontoa”, ei ole mitään itsenäistä normatiivista voimaa. Utilitaristille ne ovat vain peukalosääntöjä tai teknisiä normeja, periaatteessa samanlaisia kuin ”näytä suuntavilkku kaistaa vaihtaessasi” tai ”lajittele jätteesi”. Kumpiakin tulee utilitaristin mukaan noudattaa vain sikäli kuin niiden noudattaminen maksimoi hyvän. Arkikäsitksemme mukaan moraalisten vaatimusten ja teknisten normien tai peukalosääntöjen välillä on ero. Myös jälkimmäisten noudattaminen voi usein olla perusteltua nimenomaan moraalisisista syistä, esim. juuri siksi, että niiden noudattamisella on usein subjektiivisen hyvinvoinnin kannalta parempia seurauksia. Kuitenkin intuitiomme sanoo, että jälkimmäisillä ei ole itsenäistä moraalista voimaa. Emme ehkä pidä välttämättömänä näyttää suuntavilkkuä typötyhjällä tiellä, emmekä varmasti ryhdy hankaliin ponnistuksiin jätteittemme lajittelemiseksi, jos tiedämme, että jätehuolto-yhtiö ei kuitenkaan pidä niitä erillään, vaan vaivalla lajittelemamme jätteet lopulta päätyvät sekaisin samalle kaatopaikalle. Sen sijaan lupausten pitäminen ja luonnon suojeleminen tuntuvat aidosti moraalisilta vaatimuksilta. Tästä ei tietenkään seuraa, että meidän olisi pakko pitää niistä kiinni missä tahansa tilanteessa. Mutta niillä tuntuu olevan itsenäistä voimaa, jota pelkillä teknisillä ohjeilla ei ole. Utilitaristin näkökulmasta tällaista eroa ei ole, koska lupausten pitäminen ja luonnon suojeleminen ovat vain välineitä viimekätisen hyvän – koetun hyvinvoinnin maksimoinnin – saavuttamiseksi, kuten jätteiden lajittelu voi olla väline luonnon suojelemiseksi.

Joskus tämä on ilmaistu sanomalla, että utilitaristi ei lainkaan hyväksy moraalisia sääntöjä tai periaatteita. Esimerkiksi *H. A. Prichard* piti tätä kritiikkiä ratkaisevana:

”On myönnettävä, että jokainen teleologinen velvollisuuden teoria voidaan hylätä, jopa yksityiskohtia tarkastelematta, sillä perusteella, että esittää moraalisen ’pitämisen’ ikään kuin se olisi ei-moraalista ’pitämistä’, eikä siis lainkaan ole teoria moraalisisesta velvollisuudesta.” (s. 119.)

Sanottu ei kuitenkaan ole tarkasti ottaen totta. Utilitaristikin hyväksyy yhden, absoluuttisen, kaikissa oloissa pätevän aidon moraalisäännön: *subjektiivisen hyvinvoinnin maksimoinnin periaatteen itsensä*. Se ei ole peukalo-sääntö, jota voisi jättää noudattamatta. Juuri tästä tietysti seuraa kaikkien muiden sääntöjen alisteinen asema. Kuten sanoin, tämä on intuitioittemme vastaista. Monissa eettisissä näkemyksissä voi olla mukana jokin hyvinvoinnin maksimoinnin periaatetta muistuttava elementti, esimerkiksi periaate, jonka mukaan meidän on yleensä pyrittävä tekemään kanssaihmisillemme hyvää ja vähentämään heidän kärsimyksiään. Mutta utilitarismin erityinen piirre on, että tämä (käytännössä usein hyvin epämääräisen toimintaohjeen antava) periaate nähdään ainoana.

Sanoessaan, että (PP4)-tyyppisten päättelyiden johtopäätökset ilmaisevat teknisiä tai praktisia välttämättömyyksiä, jotka on lopulta palautettava yleisiin tavoitteisiin, von Wright näyttää sanovan jotakin saman tapaista kuin utilitaristit. Mutta vaikka von Wrightin näkemys etiikasta on teleologinen, ei ole mitään syytä olettaa, että se olisi sen enempää monistinen kuin maksimoivakaan. Minusta näyttää, että hän on valmis hyväksymään esimerkiksi hyvinvoinnin arvon ja luonnon arvon toisistaan käsitteellisesti riippumattomina hyvän muotoina. Jos eettinen näkemyksemme on teleologinen mutta *pluralistinen*, se sallii sen, että meillä on useita moraalisesti päteviä viimekätisiä periaatteita, jotka kukin suuntautuvat erilaisiin hyviin. Ne eivät voi olla absoluuttisia sillä tavoin kuin utilitarismin periaate: esimerkiksi ihmisen hyvä ja luonnon suojelu voivat olla tavoitteina joskus ristiriidassa keskenään. Tällöin emme voi olettaa, että olisi jokin ”superhyvä”, johon molemmat lopulta palautuisivat. On mahdollista, että kaksi aidosti moraalista vaatimusta kerta kaikkiaan on ristiriidassa, jolloin niiden välinen konflikti on perusluonteeltaan traaginen. Tällöin oikeaa toimintatapaa ei ole. Mutta on myös mahdollista, että kaikkiin moraalisiin ristiriitoihin on olemassa jokin rationaalinen ratkaisu, vaikka hyvinvoinnin maksimoinnin kaltaista yleistä ”moraalista ratkaisumenetelmää” ei olekaan tarjolla.

Tämä viimeksi mainittu huomio on tärkeä, koska teleologisten moraalinäkemysten kannattajat ovat usein päätyneet monismiin siksi, että he ovat oletaneet pluralismin johtavan ratkaisemattomiin ristiriitoihin. Esimerkiksi *J. S. Mill* perustelee teoksessaan *A System of Logic* utilitaristisen monismin seuraavasti:

”Täytyy olla olemassa jokin standardi joka määrää tavoitteiden tai halujen kohteiden hyvyyden ja huonouden, absoluuttisen tai suhteellisen. Ja mikä tämä standardi onkin, niitä voi olla vain yksi; sillä jos olisi useita viimekätisiä

toiminnan perusteita, sama toiminta voisi olla yhden periaatteen hyväksymä ja toisen tuomitsema, ja tarvittaisiin jokin yleisempi periaate erotuomariksi niiden välille.”¹¹

Millin argumentti perustuu kuitenkin loogiseen virheeseen: siitä, että jokainen toiminnan perusteiden välinen konflikti täytyy voida ratkaista jollakin tavalla, ei seuraa, että on olemassa jokin periaate, joka ratkaisee kaikki konfliktit¹². Esimerkiksi ihmisten hyvinvointi, luonnon suojeleminen ja oikeudenmukaisuuden toteuttaminen ovat kaikki mahdollisia eettisiä tavoitteita. Ne voivat joissakin tilanteissa johtaa käytännössä yhteensopimattomiin vaatimuksiin. Jos argumentoimme, että jokin tavoite on konfliktitilanteissa toista painavampi, meidän ei silti tarvitse olettaa, että olisi jokin sellainen tavoite, johon kaikki muut tavoitteet voitaisiin lopulta palauttaa.

Jos, kuten minusta näyttää, von Wrightin teleologinen teoria on luonteeltaan pluralistinen, se merkitsee, että vaikka osa arkimoraalimme säännöistä on edelleen luonteeltaan teknisiä, osalla niistä voi olla myös itsenäinen moraalinen asema. Ne liittyvät moniin erilaisiin ”erityisiin” tavoitteisiin, joita voimme luonnehtia moraaliseksi tai eettiseksi. Tämä tuntuu itse asiassa luonteelta. Vaikka jollekulle jätteen lajittelua edellyttävä normi voi näyttäytyä ehdottomana moraalivaatimuksena, useimmat meistä luultavasti mieltävät sen normina, jonka perustaa tai oikeutusta on mielekästä kysyä. Voimme antaa tällaisen oikeutuksen esittämällä praktisen päättelyn, esimerkiksi: tavoitteemme on suojella luontoa, eräs tapa suojella luontoa on vähentää kaatopaikkojen kuormitusta, kaatopaikkojen kuormitusta voidaan vähentää lajittelemalla jätteet, siispää jätteet *pitää* lajitella. Kaksi keskeisimmistä väitettä ilmaisevat kausaalistyyppisiä yhteyksiä; ne voivat eri tilanteissa olla tosia tai epätosia. Yläpremissi, jonka mukaan luontoa on suojeltava, ja siitä seuraava yleinen normi ”Suojele luontoa!” ovat aidosti eettisiä tai moraalisia. Niistäkin voidaan rationaalisesti keskustella, mutta emme ajattele, että ne omak-

¹¹ Mill (1884), 6. kirja, luku 12, kappale 7.

¹² Analogisesti: siitä, että jokainen oikeusjärjestykseen kuuluva normi täytyy voida johtaa jostakin pätevyysperustasta, esimerkiksi viranomaisen päätöksestä tai yleisemmästä normista, ei seuraa, että on olemassa yksi perusnormi tai yksi suvereeni, josta kaikki normit voidaan johtaa. Kyseessä on sama kvantoreita (ilmauksia ’jokainen’, ’jokin’, ’kaikki’, ’mihään’) koskeva looginen virhepäätelmä kuin Millin argumentissa. On kiinnostavaa, että samantapainen ajatuskulku näyttää olevan useiden – länsimaaisessa filosofiassa tyypillisten – monististen konstruktioiden taustalla. Esimerkiksi siitä, että jokaisella olion olemassaololla täytyy olla syynsä, on päädytty teologiseen monismiin: täytyy olla olemassa Yksi, joka on kaikkien olioiden olemassaolon syy.

suttaisiin, koska ne voisivat olla välineellisessä suhteessa johonkin ylemmään hyvään. Tämä aitojen (ei-johdettujen) moraaliperiaatteiden moninaisuus johtaa uskottavamman tuntuieseen näkemykseen moraalista kuin utilitarismi, vaikka teleologinen viitekehys säilyykin yhteisenä.

von Wrightin näkemyksen voidaan tässä suhteessa sanoa asettuvan utilitarismin ja Kantin ”väliin”. Kuten utilitaristit, hän korostaa moraalisten(kin) periaatteiden riippuvuutta tavoitteista. Kuten Kant, hän korostaa inhimillisen toiminnan ja kausaalisen luonnontapahtumisen välistä eroa, ja sitä eroa, joka vallitsee toimijan ja tarkkailijan näkökulmien välillä. Se Kantin ajattelun aspekti, jonka von Wright yksiselitteisesti hylkää, on ajatus siitä, että velvollisuus itsessään motivoisi toimintaan. Tästä ei kuitenkaan seuraa, ettei järjellä olisi mitään roolia moraalisisessä toiminnassa.

Kirjallisuus:

Tässä artikkelissa käytetyt G. H. von Wrightin julkaisut

Monet von Wrightin tärkeistä teksteistä on käännetty myös suomeksi. Tällöin olen käyttänyt rinnan suomen- ja englanninkielisiä versioita, mutta lähdeluettelo sisältää vain suomenkieliset versiot, koska ne luultavasti ovat helpommin lukijoiden saatavissa. Tärkeimpiin lähteisiin on tekstissä viitattu kirjainlyhenteillä.

G. H. von Wright, *Logical Studies*. Routledge & Kegan Paul: London 1957.

- *Norm and Action*. Routledge & Kegan Paul: London 1963. [= NA]
- *Hyvän muunnelmat*. Suom. Vesa Oittinen. Helsinki 2001. [= HM] Alkuteos: *The Varieties of Goodness* (1963).
- *Tieteen filosofian kaksi perinnettä*. Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 1970. [= TFKP]
- *Explanation and Understanding*. Cornell University Press: Ithaca 1971. [= EU]
- ”Lupauksista”, teoksessa T. Nyberg (toim.), *Ajatus ja analyysi*. Porvoo 1977, s. 190–210.
- ”Praktinen päättely”, teoksessa T. Nyberg (toim.), *Ajatus ja analyysi*. Porvoo 1977, s. 167–189. [= P]
- *Practical Reason*. Vol. 1. Blackwell: Oxford 1983.
- ”The Foundation of Norms and Normative Statements”, teoksessa *Practical Reason*. Vol. 1., s. 67–82. [= FNNS]
- *Filosofisia tutkielmia*. Suom. Heikki Nyman, Tauno Nyberg ja Jyrki Uusitalo. Helsinki 1985.
- ””On” ja ”pitäisi””, teoksessa *Filosofisia tutkielmia*, s. 124–151. [= OP]
- *Six Essays in Philosophical Logic*. Acta Philosophica Fennica 60. Helsinki 1996.
- ”Is there a Logic of Norms?”, teoksessa *Six Essays in Philosophical Logic*, s. 35–53.
- ”Deontic Logic: A Personal View”, *Ratio Juris* 12. 1999, s. 26–38.

Muu kirjallisuus

- Alchourrón, Carlos E. ja Bulygin, Eugenio (1971), *Normative Systems*. Springer: Wien.
- Alchourrón, Carlos E. ja Bulygin, Eugenio (1981), "The Expressive Conception of Norms", teoksessa R. Hilpinen (ed.), *New Studies in Deontic Logic*. Reidel: Dordrecht, s. 95–124.
- Alchourrón, Carlos E. ja Bulygin, Eugenio (1989), "von Wright on Deontic Logic and the Philosophy of Law", teoksessa P. A. Schilpp and L. E. Hahn (eds.), *The Philosophy of Georg Henrik von Wright*. Open Court Publishing Company: La Salle, Ill.
- Alchourrón, Carlos ja Martino, Antonio (1990), "Logic Without Truth", *Ratio Juris* 3, s. 46–67.
- Black, Max (1978), "Some Questions about Practical Reasoning", *Dialectica* 32, s. 102–114.
- Bulygin, Eugenio (1982), "Norms, Normative Propositions and Legal Statements", teoksessa G. Flöistad (ed.), *Contemporary Philosophy. A New Survey. Vol. III: Philosophy of Action*. Nijhoff: Haag, s. 127–152.
- Castañeda, Hector-Neri (1975), *Thinking and Doing*. Reidel: Dordrecht.
- Harris, J. W. (1979), *Law and Legal Science*. Clarendon Press: Oxford.
- Hayek, F.A. (1982), *Law, Legislation and Liberty*. Vols. I–III. Routledge & Kegan Paul: London.
- Kelsen, Hans (1968), *Puhdas oikeusoppi*. Suom. Olli Nikkola. Porvoo. Alkuteos: *Reine Rechtslehre* (1960).
- Lagerspetz, Eerik (1980), *Praktinen päättely ja praktinen logiikka*. Turku.
- Lagerspetz, Eerik (1995), *The Opposite Mirrors. An Essay on the Conventionalist Theory of Institutions*. Kluwer Academic Publishers: Amsterdam.
- Lagerspetz, Eerik (2001), "Obligations, Sanctions, and Coercion", teoksessa P. Chiassoni (ed.), *The Legal Ought. Analisi e diritto* 50, s. 117–139.
- Prichard, H. A. (1968), *Moral Obligation*. Oxford University Press: Oxford.
- Ross, sir David (1939), *Foundations of Ethics*. Clarendon Press: Oxford.
- Soeteman, Arend (1989), *Logic in Law*. Kluwer: Dordrecht.
- Stenius, Erik (1977), "Modus ja kielipeli". Teoksessa T. Nyberg (toim.), *Ajatus ja analyysi*. Porvoo, s. 121–144.
- Mill, J. S. (1884), *A System of Logic*. Harper & Brothers: New York.
- Tuomela, Raimo (1984), *A Theory of Social Action*. Reidel: Dordrecht.
- Weinberger, Ota (1998), *Alternative Action Theory. Simultaneously a critique of Georg Henrik von Wright's practical philosophy*. Kluwer: Dordrecht.